

CUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
O. Loorits, J. Mark, J. Mägiste, E. Nurm,
A. Saareste, Fr. Tuglas

SISU:

Ed. Hubel: Henrik Ibsen. Tema sajanda sünnipäeva puhul
20. III 1928. (Pildiga.)

Julius Mark: Prof. K. B. Wiklundi 60-daks sünnipäevaks
15. III 1928. (Pildiga.)

Karl Mihkla: Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade
(1637—1927). (Pooleli.)

August Palm, M. Sillaots, Ilmar Reiman:
Kirjanduslik ülevaade.

K. E. Sööt: Killud ja dokumendid.

II/III aruanne F. R. Faehmann'i mälestuse jäädvustamise fondi üle.

Lisaks: Koidula kirjad omakseile 18. poogen, E. Aspe elu ja
looming 2. pgn. ja Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

22. aastakäik.

Asutatud 1906. aastal. Ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandena iga kuu lõpul, number 4¹/₂—5 trükipoognat (72—80 lk.), piltidega.

Kuukirja kaasas ilmuvad lisad, mida võib kõita iseseisvaks raamatuks

Arno Raag: **Elisabeth Aspe.**

Koidula kirjad omakseile 1873—1886

III osa, alates 241. lk.

Eesti raamatute üldnimestik, alates 1924. a.

V osa, alates 381. lk. Viimane sisaldab kuudekaupa kõik Eestis ilmunud raamatud, Venemaal ilmunud eestikeelsed raamatud, samuti Eestis ilmunud ajakirjad ja ajalehed.

Toimetus: tegev ja vastutav toimetaja lektor Joh. V. Veski, Tartu, Vabriku tänav 5, telefon 2-81.

Käsitöö tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Tartus, Riia tänav 34, IV kord, telefon 6—01, avatud äripäeviti 9—15.

Tellimishind 4 krooni aastas, 2 kr. poolaastas, 1 kr. veerandaastas. Üksikuid numbreid müügil ei lasta.

Tellida võib otse talituselt ning postiasutiste, raamatukaupluste ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmeeste kaudu.

Kuulutused kaantel või teksti järel: terve lehekülj 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Vähesel arvul on saada veel XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3.60 kr. (nahkköites 5.35 kr.) ning aastak. XIX—XXI (1925—1927) hinnaga 5 kr. (nahkköites 6.75 kr.) aastakäik.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1906. aastast hinnaga 40 senti number.

Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivi on kogutud Eesti tähtsate meeste pabereid, nagu avaldamata käsikirju, kirjavahetusi, dokumente, pilte jne. Need on paigutatud tulekindlasse ruumi, korraldatud teaduslikult ning selle tõttu kättesaadavaks tehtud uurijaile.

Selts võtab vastu uusi materjale alalhoidmiseks ja korraldamiseks arhiivis.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks.

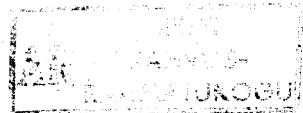
Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu Seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo

Tartu, Riia tänav 34, telefon 6-01.

Ar 9287
Eesti

HENRIK IBSEN

1828—1906.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1928

XXII AASTAKÄIK

№ 3

Henrik Ibsen.

Tema sajanda sünnipäeva puhul, 20. III 1928.

Vaadeldes suuri mehi võib neisse mitmeti suhtuda. Võib jumaldades neid tunda enese väiksust, hakata end panema ei mikski, paralüseeruda nende võrratust üleolekust ja tehes neist enesele ebajumalad kaotada viimnegi usunatuke enesesse. See on enese loomisvõime juurte läbilõikamine, eneseteostuse eitamine ja pime ebajumala-teenistus.

Võib, teiseks, suurte üleolekut tunda, aga seda kadedata, tundes kahjurõõmu, et temalgi on olnud nõrkused, et temalgi leidub, mida võib arvustada, et tedagi võib „heal“ tahtmisel eitada. See suhtumus on väiklane ja viljatu.

„Viljakam“ on muidugi see suhtumus suurtesse, kus neilt laenatakse, üle võetakse, omandatakse, neid järele aimatakse. See on aga võõra vara omandamine ja sellekohaselt ka hukkamõistetav.

On ainult üks õige suhtumus suurtesse: lasta neil mõjuda idandavalt, kasvatavalt, ergutavalt, julgustavalt, elustavalt. Lasta mõjuda neil nõnda, nagu toimivad vihm ja päike tärkavasse taimesse.

Lugedes suurte tegudest või nende teoseid laskem enesesse sisendada kõigel sellel, mis neis tõeliselt suurt, kõrget ja sügavat, ilma et meil silmi tarvitseks pigistada nende nõrkuste eest.

*

Täna pöörduvad kogu kultuuri-ilma silmad Põhja poole, kus Skandinaavia järsk kaljune seljandik on läänest itta veeredes kivistunud nagu vägev kõrgeharjaline murdlaine. Seal, selle kivise järsu murdlaine ääres väikeses Skieni linnakeses, mis meie Võru või Paide suurune, sündis 20. märtsil 1828 jõuka kaupmehe patriitsiperekonnas Henrik Ibsen.

Tema pikk elu ei ole muutus- ega sündmusrikas. Kui mõned kirjanduslõlased on väitnud, et kirjaniku teoseid võib seletada tema elu väliseist sündmusist, siis ei pea see väide siin sugugi paika. Liiga sündmusvaene on Ibseni elu.

Kui poisike oli kaheksa-aastane, kaotasid ta vanemad varanduse. Juba viieteistkümne-aastasena peab ta enesele leiba teenima, apteegis inimestele rohte segades. Brandes tähendab sellest kirjutades: „Igatähes jätab noorelt tuntud vaesus hingesse jälje. Ta võib alandlikkust tekitada, ja ta võib opositsioonile ärritada, ta võib vaimu kindlusetuks või ka iseseisvaks ja valjuks teha eluajaks.“ Ibsenisse, kes loomult sõjakas ja terav, mõjus vaesus ärritavalt, väljakutsuvalt.

Ta läheb Kristiaaniasse ja valmistub ühes sealses „studentide-vabrikus“ ülikooli vastu, aga mingi eri-aine studeerimiseks ei ole tal raha ega tahtmist. Kahekümne-aastaselt kirjutab ta oma esimese draama „Catilina“ ja avaldab selle „oma kulu ja kirjadega“. Sellest peale jätkab kirjanduslikku tegevust. 23-aastaselt kutsutakse ta Bergeni teatridirektoriks, ja sinna asudes võib ta oma huvid juba ühele alale koondada. Sealt kuue aasta pärast lahkudes läheb ta Kristiaaniasse (praegusesse Oslosse) teatrijuhiks ja 1864. a., oma kodumaal põlatud, Euroopasse, kust jäädavamalt alles vanamehena ja ühtlasi Euroopa kuulsusena Norrasse tagasi tuleb. Ibsen suri 1906. a. Kristiaanias, kuna ta vaimliselt juba aastat kuus nii-öelda surnud oli. Maeti maha kuningliku auga.

Vaevalt maksaks pikemalt siin tema elusündmuste juures peatuda. Alla kriipsutada tuleb küll aga kohe seda asjaolu, et ta lõi oma tähtsamad draamad väljaspool kitsast — geograafiliselt, aga veel enam vaimliselt kitsast — kodumaad. Kuigi ta tarvitas sagedasti kodumaalist ainet, suutis ta sellele eemalt Roomast, Dresdenist või Münchenist paremini distantsti võtta, sellesse üldinimlikumalt suhtuda, seda vabamalt hinnata ja arvustada. Ei olnud Norra see maa, kus talle elu kestel kõige paremini aru oleks saadud, kus talle teed euroopa- ja ilmakuulsusele oleks aidatud valmistada. Tema enese ütluse järele on selleks Saksamaa olnud.

Oma esimese draama „Catilina“ kirjutab ta 1848. ja 1849. a. Lääne-Euroopa revolutsiooni puhangute mõju all. Et ta ise kiratses tol ajal ühiskondlikult degradeeritu oludes, siis on arusaadav, kui pealegi arvesse võtta tema opositsioonilist ja kriitilist vaimu üldse, et ta mässulisele Catilina'le enam kaasa tunneb kui ajaloo-õpperaamatute kirjutajad. Ka Cicero't ja Sallustius't, neid riigitugesid, hindas

ta julgesti ümber. See draama on nii öelda elust ja aja-
järgu tuultest sisendatud ja selle tõttu värskelt omapärane,
tugevate individuaalsete joontega, hoogus ja jõuline.

Järgmised neli-viis katset, mõjustatud mitte elust, vaid
kirjanduslikest eeskujudest (väga tähelepandav nähtus!),
osutusid epigoonilisteks ja kahvatuteks.

Nagu neist esimesist kirjanduslikest sammudest näha,
ei olnud Ibsen mingi imelaps, ja alles kolmekümnendal
elu-aastal läks tal korda norra natsionaaldraamaga „Kange-
lased Helgölandil“ anda tõhus teos. Juba selles puudutas
ta abielu-küsimust, kuna ta järgmises näidendis („Armas-
tuse komöödia“) palju kaugemale läheb. See on õiguse
poolest esimene päriselt ibsenlik näidend. Selles astub noor
kirjanik oma andelt ning hingelaadilt määratud teele —
julgele seltskonna arvustusele. Kas on kahe noore inimese
armastusest küllalt abielu õnne rajamiseks või kas peaharmas-
tuse tulemusena järgnema abieluline kooselamine? — selles
julges Ibsen (tol ajal ise juba abielus) väga kahelda. Ko-
möödia kangelasel, Ibseni teisikul, luuletaja Falk'il on suu-
remad ülesanded, kui et anduda karjainimese mõnususele,
heaolekule ja õnnele.

Nüüd oli tema mõõt Kristiaania seltskonnas ka täis. Ta
ei elanud tol ajal kaugeltki korralikku elu, väikekodanlise
moraali seisukohalt vaadatult. Seltskond nuuskis tema
eraelus, mõistis tema kombed hukka ja arvustus ei pannud
tema näidendeid mikski, sest neis puudus „ideaalne usk
ja ideaalne veene“. Ei aidanud isegi tema järgmise teose,
väärtusliku ajaloolise näidendi „Trooninõudjate“ ilmumine.
Riigistipendiumi abil läks tal korda ümbruskonnast, kus
teda ei hinnatud, välismaale pääseda.

Muidugi ei lisa välismaal viibimine kirjanikule annet
juurde, aitab aga kahtlemata selleks kaasa, et ta oma küla
või linna kirikutornist kaugemale võib näha. Ei ole ka
vähe tähtis väiklase vaenlusega mürgistatud õhkkonnast
pääsemine avaramate vaimliste huvide piirkonda.

Lahkumine Norrast ning Skandinaaviast saab suureks
ja, kirjanduslikult vaadatult, õnnelikuks pöördeks Ibseni
elus. Välismaalt hakkab ta arvet pidama oma rahvaga ja läki-
tab talle oma esimese tulise süüdistus- ja karistusjutluse. Ta
heidab ette leigust, tuimust, poolikust, ükskõiksust ja mate-
rialismi. Tiivad puuduvad tema kaasmaalastel, arglik egoism
on kõiki vallutanud. Seesuguste inimeste hulka asetab ta
oma kangelase, raudse tahtega, külma mõistusega ja jäise
valjusega fanaatiku, hingekarjase Brandi, kelle nõue on:
„kõik või mitte midagi“; kes on valmis ohverdama oma

ideaalile kõike, mis tal on, ja ka iseennast. Ei suuda Brandi abikaasa ja lapse surm kühneväärtki ta kohuste täitmisest koguduse vastu kõrvale viia. Näit. nõuab ta oma naiselt, et see kustutagu hingest mälestuski oma lapsest. Tähtsam kui ema ja laps on suure jumalakoja ehitamine. Kui aga selle pühitsemisel vaimuliku ülemuse usuleigus ja vaadete lõtvus avalikuks tuleb, viskab Brand jumalakoja võtmed jökke, ütleb lahti valitsevast kirikust ja viib oma koguduse tulise kõne abil mägedesse. Peagi pettub kogudus oma fanaatilise juhi idealismist ja ruttab alla, sest hea heeringasaak olevat ootamas. Brand jääb üksi jäistele mägedele, ei lase ennast isegi kiusajast hukutada, kes talle naise ja lapse töötab tagasi anda, kui ta aga loobuks oma juhtsõnast „kõik või mitte midagi“ ja läheks kompromissidele. Brand jääb enesele truuks ja laviini all hukkudes küsib ta Jumalalt, kas on tahtest küllalt lunastuseks. Talle vastab kõue hää: „Jumal on deus caritatis“ — armujumal. Nende sõnadega on Brand ise hinnatud. Tal puudub raudse tahte ja vääramatu usu kõrval omadus, mis neist ülem: tal puudub armastus.

Kõik need ebavoorused, mis Ibsen „Brandis“ oma rahvale ette heitis, ja veel teisedki leidsid kehastust Peer Gyntis. „Peer, sa valetad!“ on esimene sõna, mis ema Peerile hüüab ja see etteheide pole vist mitte asjata esimesele kohale asetatud. Siin on näidatud inimest tema kõlblisest pahemast küljest. Peer on täielik vastand julgele tahteinimesele Brandile, kes vääramatult saimub oma eesmärgi poole. Peer on kompromisside-inimene, kes ei murra otse läbi, vaid läheb „väljastpoolt ümber“. Ta püüab vale kui romantilise fantastika abil valjust tõelisusest osavalt mööda hiilida.

Siiski, Ibsen ei mõista romantilise unistuse ja luule väärtust hukka, see peab jääma, et elumuredest ja valust meid üle aidata. Tuletagem meelde Peeri ema Åse surmastseeni, mida peetakse üheks ilusamaks luule-õieks maailmakirjanduses. Eks ole seal just kõige kurvem elu silmapiilk ilustatud romantilise luule abil!

Aastat neli-viis töötas Ibsen suure kahejaolise ajaloolise näidendi („Keiser ja Kalilealane“) kallal, mis on kavandilt üks tema suurimaist teoseist, kuigi kunstilise täiuslikkuse poolest mitte üks esimestest. Huvitav meelde tuletada, et nii kui Ibsenil ei õnnestunud, hoolimata pikast töövaevast ja materjalikogumisest, „Keiser ja Kalilealane“, ei õnnestunud ka Hauptmannil tema suur ajalooline „Florian Geier“. Ibsen seab selles näidendis paganliku ja kristliku, liha- ja vaimu- ilma teineteisele vastu, ilma et

kumbagi täiesti pooldaks. Ta kuulutab „kolmanda riigi“ tulekut, mis oleks nende kahe süntees. Missugune see kolmas oleks, jätab ta lähemalt ütlemata. Positiivsete ideaalide püstitamine on alati tema nõrk külge.

Sellest ajast peale andub Ibsen (nagu kirjandusloolased tahavad tõendada, Georg Brandes'e ergutaval mõjul) teravale seltskonna kõlbluse arvustusele. Nende arvustavate näidenditega algabki tema kuulsus Euroopas. Aga mitte ainult kuulsus, vaid ka mõjuavaldus toleaegelele Euroopa seltskondlikele vaateile ja kirjandusele. Siit peale algab tema õige ülesanne. 1877. a. ilmub tema näidend „Seltskonna toed“. Siin sarnastatakse kodanlist seltskonda pehtinud ja valest mäda, halvasti lapitud laevaga, mille konsul Bernick, seltskonna kõlblise korra alussammas, merele saadab. Õigusega küsib aga konsul Bernick: „Kas ei sunni seltskond ise meid kõveraid teid käima?“ Selle näidendi lõpp on psühholoogiliselt väga vaieldav — konsul Bernick tunnustab kodanikkude saatkonnale, kes teda austama tuleb, onia süü, et mürgistatud eluvalest välja tulla, ja kuulutab tõe ning vabaduse seltskonna tugedeks —, aga hoolimata sellest leidis ta Euroopa näitelavadel lahke vastuvõtte.

Alles nüüd, viiekümne-aastaselt, on Ibsen näitekirjanikuna meisterlikkuseni jõudnud. Tema hingeelu loogika on järjekindel, analüüs peen, dialoog kui kivisse raiutud, draama ülesehitus kindlajooneline. Seda demonstreerib ta iseäranis hiilgavalt omas vist küll kõige sagedamini mängitud draamas „Nukkudekodu“ ehk „Nora“, nagu meie seda sakslaste järele harilikult nimetame. Selles võtab Ibsen sõna naise õiguste huvides, paneb kirve abielu-vale juurte külge. Nora, kes isakodus kui nukk kasvatatud ja keda mees kui mänguasja kohelnud, areneb lühikeses eludraamas naiseks, kes ei taha enam mehele nukk, mängukann ega nautlusobjekt olla, kes ei häbene ka lahkumineku-skandaali, nagu tema mees, kui aga selle läbi abielu-vale lõpeks.

Ibsen ei näita Nora meest Helmerit mitte halvast värvis. Oh ei! Helmer on põhjalikult aus, õiglane ja korralik, eeskujulik majajärg, truud abielumees, armastaja isa, heasüdamlik ja esteetiliselt arenenud — aga ometi on see abielu kui „lubjatud haud“, nagu üks arvustaja ütleb.

Rängad sõnad langevad siin Nora suu läbi abielu kohta. Kui Helmer ütleb: „Keegi ei ohverda sellele, keda ta armastab, oma au“, vastab Nora: „Seda on sajad tuhanded naised teinud.“

Näidend avaldas Norras otse rabavat mõju. Eks olnud ometi kodanlises seltskonnas preestrid võidu luuletajatega

abielu, mis n. n. armastusele rajatud — ja siin oli see nii! — pühaks asjaks pidanud, ja nüüd tuleb keegi ja näitab, et see on „lubjatud haud“!

Kas Noral oli õigus jätta maha oma mees, keda ta enese vääriliseks ei pidanud, sellele küsimusele katsus Ibsen vastata oma järgmises perekonnadraamas „Tondid“, mida peetakse tehniliselt moodsa kurbmängu meistriteoseks. Siin ei raatsi proua Alving oma kõlvatu mehe kõrvalt mitte lõplikult lahkuda. Kord põgeneb ta küll, sest mehe elu ulakus on talle juba väljakannatamatu. Aga siis juhib kristlik pastor ta jälle mehe juurde tagasi, oma pühi kohuseid täitma. Ta on, maksva moraali mõistete järele, suurehingeline, kannatlik ja truud naine. Selle ülikristliku moraali tagajärjeks on poeg, kellel isa eluviiside pärast peaju pehmenemine ja nõdrameelsus.

See julge abielu-vale arvustus mõjub kirjaniku kodumaal jälle kui piste herilasepessa. „Kompaktne majoriteet“ tunneb oma pühama instituudi ja oma pühamad tunded teotatud olevat. Otse vihane ulumine kostis konservatiivses laagris, on Ibsen ise sel puhul öelnud. Ta kirjeldas oma vastaste leeri hingeelu järgmises näidendis, mis meile pea sama tuttav kui „Nora“; see on „Rahva-vaenlane“, mis on jällegi draamatehniline meistriteos. Supelasutis on Norra ranna linnakese sissetuleku-allikaks ja on ta õitsvusele viinud. Seal leiab aga energiline dr. Stockmann supel-asutise vees kahjulikke baktereid. Kui ta oma leiutise tahab avaldada ja vee puhastust mürkainetest nõuab, põrkab ta kokku asutise aktsionäride kasudega ja linnaelanikkude huvidega, kelle sissetulek on tema leiutise läbi hädaohus. Mis läheb neile korda supelvõõraste tervis, pea-asi, et nende majanduslikud kasud ei väheneks! Dr. Stockmann kuulutatatakse rahva-vaenlaseks, tema korteri aknad visatakse sisse. Seltskonnast välja tõugatud, kavatseb ta vaestekooli asutada ja seal vabu inimesi kasvatada.

Selle selge realistliku draama järele kirjutab Ibsen rusuva meeoluga, tumeda „Metspardi“, milles ta isegi oma tõefanatismis kahtlema lööb ja inimestele ideaalsete nõudmistega esinemise üle ironiseerib. Keskmine inimene tarvitab eluvalat, tõde võib talle mõnikord hädaohtlik olla.

„Rosmersholmi“ nimetatakse Ibseni ülevamaks, täiuslikumaks ja peenemaks teoseks, aga ta ei ole kaugeltki nii mängitav kui eelmised näendid. Meil on raske talle täie hingega kaasa elada. Ta lõpeb kahe selgitatud, suursuguse hingega inimese enesetappena. M'innakse surma

sellepärast, et minevikus on eksitud. Meie arvates võiks elades ja võideldes kaugelt paremini oma süüsid lunastada kui elust põgenedes. Liiga sagedaist enesetappe-juhtumeist kuuldus ja lugedes oleme neist tüdinud ega suuda neid austusega imetella. Hindame enesetapjaid kui eludesertõöre.

Ibseni ilmakuulsus põhjeneb peamiselt tema kuuel poolemilisel, seltskonna-arvustuslikul näidendil („Seltskonna toed“, „Nukkudekodu“, „Tondid“, „Rahvavaenlane“, „Metspart“ ja „Rosmersholm“).

Viimased kuus tema vanapõlve näidendit kalduvad ikka enam sümboolikasse ja müstikasse, tegelased muutuvad vähem reaailma inimesteks, sõnad omandavad tumedama tähenduse. Neis käsitletakse peamiselt suhteid mehe ja naise vahel („Naine merelt“, „Hedda Gabler“, „Ehitaja Solness“, „Väike Eyolf“, „John Gabriel Borckmann“ ja „Kui meie, surnud, üles tõuseme“).

Ibseni peamiseks väljendusvormiks oli draama. Selle kõrval on ta nooremas eas ka luuletisi kirjutanud, ja mitte väärtusetuid. Eepilist kirjandusvormi ei ole ta üldse tarvitanud. Ta pühendas end täiesti draamale, sest nagu ta ise on öelnud: „Draamakunst nõuab meest täielikult. Ma ei oska mõeldagi, et kirjanik novelli ja draama alal midagi väljapaistvat suudab anda. Et meistriks saada, peab ta end kitsendama.“ Ta ei loonud mitte uut draamatehnikat, ei toonud suuri uuendusi, vaid viis vana vormi täiuseni, selle vormi, mida sakslased ja prantslased juba ammu enne teda kasutanud. Ibsenil oli annet, püsivust ja jõudu säärase draama ehituses, tektoonikas viimast sõna öelda. Tema lükib ritta ainult olulised, kõige hädalisemad momendid, mis tegevuskäigu ja hingeelu jälgimiseks tarvilikud, hüljates vähematki episoodilist, vähematki kõrvalekaldumist. See peen ja terav loogika, mida prantslased nii osavasti tarvitasid väliste sündmuste käsitlemiseks, on Ibsenil sise-elu sündmuste arendamisel kasutatud. Ta heitis täielikult ära monoloogi ja kõrvalekõnelused. Eel-sündmusi laseb ta selguda pikkamisi ja harilikult käib tal päristegevus näidendi eel. Näidend algab harilikult igapäevase kõnelusega, aga sellest kostavad sõnad, mis vähehaaval eelsündmusse kiiri heidavad, mis meie huvi äratavad, ja pikkamisi hakkab kostma dramaatiline motiiv, mis meid haarab. Siis tõmmatakse üks kate teise järele saladusilt, kuni me lõpul üllatunult sügava, dramaatilise sündmuse ees seisame. Ibseni dialoog on vähesõnaline, nagu kindla käega terava peitli abil graniiti raiutud reljeef. Tema repliigid on kindlad, lühikesed. Tema kujud on

peenejoonelised, komplitseeritud hingeeluga. Ibseni näidendites ei ole, nagu ta ise öelnud, mitte „rolle“, vaid inimesi, elavaid kujusid. Need ei ela küll harilikku, reaalelu, vaid mingit kõrgemat, sümboolset, aga just see annabki neile kaugeleulatuvama tähenduse. Nad ei ütle kõike, ja just see teeb nad huvitavaks, nii et jälle uuesti tahaks nendega tegemist teha, neisse tungida.

Muidugi ei jõudnud ta lühikese ajaga seesugusele täiusele. Alles viiekümne-aastaselt, nagu öeldud, valdab ta täielikult draama ehituse matemaatika ja ületab oma tehnika täiuslikkuse poolest kõigi aegade näitekirjanikud. Ta kulutas selleks, et kirjutada näidend, mis mahub sajale trükileheküljele, vähemalt ühe aasta, enamasti kaks ja veel enam.

Ibsen elas ainult oma kunstile ja ohverdas sellele vist liigagi palju, nagu näha tema viimasest näidendist, tema loomingu epiloogist — „Kui meie, surnud, üles tõuseme“. Prantsuse kirjanik Flaubert oli end ka samuti täielikult kirjandusele pühendanud ja põhimõtte üles seadnud: „Inimesel, kes hakanud kunsti alal teotsema, pole enam õigust elada nagu teised.“ Ta ise käis valjusti selle põhimõtte järele, ja, nagu öeldakse, elas kui munk ja suri kui koer. Selle eest võis ta jätta maailmale „Madame Bovary“, mille kallal ta kaheksa aastat töötanud ja mida peetakse läinud sajandi täiuslikumaks romaaniks.

Ibseni epiloogi peategelaseks on kuulus kujur Rubek, kelles tunneme näitekirjaniku enese. See näidend pole muud kui pihtimus. Pihtimus nurjaläinud elust, niipalju kui see puutub isiklikku õnnesse. See on kisa elu järele, mis lõpul, mis jäänud elamata. Kujur Rubeki elu on möödunud niiskes ja külmas koopas, alalises töös savikampade ja kivirahnude kallal. Ta on kõrgeväärtuslikku loonud, aga tema teostest pole aru saadud, neid on valesti seletatud. Talle on ilus Irene modelliks olnud, alasti tema ees seisnud ja teda armastama hakanud. Aga Rubek, kui kunstnik, näeb Ireneet ainult kui ilusat modeli, mitte kui naist. See maksab Irenele eluõnne, ja nagu Rubek oma eluõhtul märkab, on elu ja eluõnn temastki Irene näol möödunud. Ta on kuulsaks saanud oma skulptuuri läbi „Kui meie, surnud, üles tõuseme“, on kuulsaks saanud, aga ta pole elanud; ta on kuulsuseteed käinud, ja kui ta nüüd elule ärkab, eluväärtusi märkab, kui ilmub uuesti Irene, on juba hilja. Kas oli see elu, mis ta elanud? Ei, see oli kunstnikuideaal, mille ta kehastas. Aga kui selle kehastanud, siis elas ta sügavat pettumust üle. Mitte

oma toodangut ei mõistnud ta hukka, ei pannud halvaks, vaid oma elu, milles ei ühtinud kunstnikuideaal inimese eluideaaliga.

Mingi suur vaimline elu-ülesanne ei peaks õnne takistuseks olema, ennem seda võimaldama, selle eelduseks olema. Ehk muidu on enesele võetud mingi vale-ülesanne, mis rahuldust ei või anda, mida täidetakse hambaid kiristades. Ühtlasi on nim. näidendis armastus (mehe ja naise vahel) tõsiseks õnne tingimuseks seatud. Õigusega tähendab selle kohta Brandes: „See õnneteooria näib olevat peamiselt meeolelu-teooria. Sellega oleks õnn liiga piiratu.“

Vististi tuleb Ibseni epiloogi võtta kui meeolelu tulemust, kui viimast igatsust kaugeneva Erosee järele. Ja seda igatsust ei suuda rahuldada ei kuulsus ega teadmised oma elutööst.

Ibsen oli oma emalt kinnise iseloomu pärinud. Nagu juba tähendatud, tekitas noorpõlves kannatatud vaesus temas kibedust ja soodustas vist ka pessimismi ja inimestepõlguse tekkimist. Pealegi võisid pikk võitlus tunnistamise pärast kui ka kahtlused oma kutses nimetatud omadusi temas aina edendada. Kuna tema kaasaegne, teine norra kirjanik Björnson aina võidult võidule sammus, juubeldustest saadetud, pidi Ibsen sellega leppima, et teda mõnes ajalehes „suureks nulliks“ nimetati või teises öeldi, et tal olevat tugev ainult tehniline ja artistiline külg. Inimestepõlgust võis ta ka väikeses Grimstad'i linnakeses õppida, kus oma nooruseaastaid apteekriõpilasena veetis. Selle linnakese seltskonda karakteriseeritakse järgmiselt: „Nii-suguseis vastikuis urkais on eraelu sein kui klaas läbi-paistev. Rikast inimest teretavad kõik aupaklikult, jõukat juba ruttamata, töölise või talupoja teretusele vastatakse vaevalt peanikutusega... Kõik, mis harilikust korrast kõrvale kaldub, langeb valju arvustuse alla. Kõike, mis originaalne, peetakse naeruväärseks, mis ekstsentriline — kuriteoliseks.“ Aga Ibseni eluviisis ja kombeis oli juba tol ajal palju ebaharilikku. Ta ise ütleb selle kohta: „Mu sõbrad pidasid mind veidraks; minu vaenlased olid pahased; et inimene, kes seltskondlikult nii madalal astmel, julgeb asjade üle otsustada, mille kohta nad isegi ei julge arvamist avaldada. Lisan juurde, et minu tormiline eluviis seltskonnale mõnikord vähe lootust jättis, et ma kord kodanlikes voorused võin omandada.“

Mitte palju parem ei olnud lugu väikese Kristiaania seltskonnaga, kuht Ibsen Grimstadist läks. Kui siis veel Taani-Saksa sõda algas ja Norra, kes muidu Skandinaavia

patriotismist suuri sõnu tegi, sõrmegi suguvendade taanlaste toetuseks ei liigutanud, kasvas Ibseni põlgus oma kodumaa vastu viimse piirini. Kuidas tema esimesed näidendid vastu võeti, seda oleme juba nimetanud.

Ibsen kasvas ja arenes väikekodanlises seltskonnas, kelle moraal teda ärritas; arvustus ning eitamine on sellest keskkonnast tingitud. Temas arenes protestivaim, protest sai aga suuna kõige selle vastu, mida ta enese ümber kõlvatut nägi. Kõige enam ärritas noort mässuvaimulist kirjanikku avaliku arvamise türannia, mis õpetab inimesi maksvaid eluviise silmakirjaliselt austama, kui need ka ebakõlblised on; see õpetab oma südametunnistusega kompromisse tegema. Selle türannia vastu tõstab Ibsen mässu ja seab nõudmise üles: „Ole see, kes sa oled, aga ole täielikult, ole terviklik, mitte poolik, mitte tükeldatud!... Sest igaüks on natuke seda ja teist; ei ole temas voorust ega täida tema „mina“ ebavoorusi; ta on ainult murd väikeses ja suures, kurjas ja heas.“ Ibsen esineb nõudega (võimalik, et taani kirjaniku — mõtleja Kierkegaard'i eeskujul): kõik või mitte midagi.

Ibsenist arenes aristokraatlik individualist, ja ta jutlustab isikukultust. Ta arendab eneses individuaalsed jooned äärmuseni ja respektierib neid. Ta tunneb enesel õiguse olevat oma individualiteeti austada, sest ta võlgneb tänu oma seisukoha eest ainult enesele. Ei sõbrad, mõni rühm ega kildkond polnud teda tõusta aidanud. Ta oli õppinud üksi seisma, ta oli eraldunud omast maast ja rahvast, ja kuulutas: „Tugevaim on maailmas mees, kes üksi seisab.“ Täielikult isoleerudes seltskonnast ja rahvassist hakkas Ibsen seda põlgama. Ta peab keskmist inimest väiklaseks, egoistlikuks, tuimaks, halvaks.

Jumaldades suurt isikut ja uskudes, et ainult see võib midagi korda saata, et ainult üksik suur isik viib maailma edasi, põlgas Ibsen igasuguseid koondisi, organisatsioone ja parteisid. Tema arvamise järele ei peaks parteidesse koondunud mass oma juhtide läbi valitsema, vaid vaimline aristokraatia, väljaspool parteisid seisev intelligents. Tema arvates tuleks kõik parteide juhid — „hallid hundid“ — kaugele mere taha ajada.

Ibsen oli apoliitiline, põlgas politikat ja politikategelasi. Vist tuli see põlgus oma aja ja oma maa politikute ideaalidevaesust nähes. Nii kirjutas ta 1870. a.: „Meie elame raasukestest, mis läinud sajandi lauvalt langenud; see toit on juba näritud ja mäletsetud. Ideed tarvitavad ka uut toitu oma arenemiseks. Vabadus, sarnasus ja vendus

ei ole nüüd enam need, mis nad olid giljotiini ajal. Poliitikud aga ei taha sellest aru saada, ja sellepärast põlgan neid. Nad igatsevad ainult jaotisi, väliseid poliitilisi revolutsioone. See on aga kõik tühi asi. Tähtis on ainult inimese vaimu revolteerimine.“ Ja seda taotleb ta oma näidenditega.

Ibsenil olnud kord jutuaajamine Austria sotsialistide juhi Adler'iga. See kaitsnud parteidistsipliini tarvidust. Ibsen aga seletanud, et parteidistsipliin röövib isiku vabaduse. Kui seepeale sotsialistide juht hüüdnud: „Teie olete ju anarhist!“, vastanud talle suur näitekirjanik rahulikult: „Jah, ma olen anarhist.“ Muidugi ei olnud ta pommiviskaja anarhist. Vaimlisi pomme visates, oma käe peal võideldes, tahtis ta seltskonna pahesid hävitada. Tema arvamise järele peaks rahvas kõige pealt vaimliselt kõrgemale järjele tõusma, sellele võiks siis elutingimuste parandamine järgneda. Keegi vene arvustajaist tuletab sel puhul meelde, et umbes samasugune vaade olnud tsaarivalitsusel: talupoeg peab enne vaimliselt kõrgemale järjele tõusma, siis võib teda vabastada.

Ibsen eitas, kui õige individualist-anarhist, riiki; mitte ainult teatud riigikorda, vaid riiki üldse. „Riik peab kaduma!“ hüüab ta. Riigimõistet tuleb õõnistada, sest iga riigikord on ainult inimeste sarnastaja, tunnustab ainult kodanikke, mitte individualiteete. Riik oma paratamatu distsipliini- ja sarnasuse- (uniformi-) ideaaliga on indiviiduumi omapärasuse hävitaja, on tema neede. Miks on juudi rahvas, see „inimkonna aadel“, nii hästi hoidunud? Eks just selle tõttu, et tal polnud riiklust enese järele lohistada! Palestiinas oleks ta ammu oma riikliku konstruktsiooniga kõngenud. Riik, kirik ja seltskond loovad üldise moraalseadustiku ja inimene peab paratamata selle järele käima. See seadustik takistab inimest enesele truuks jäämast, takistab olemast sellena, mis igaüks tööpoolest on.

Ibseni poliitiline tuleviku-ideaal on segane. Ta eitab politikat ja põlgab politikategelasi, aga näib pooldavat suuri revolutsioonitegelasi, kes ometi ka politikamehed olnud. Ta kõneleb mingist „kolmandast riigist“, aga misugune see oleks, jääb tumedaks. Pikaldasest ühiskonna reformeerimisest ei näi ta suurt lootvat. Ei võigi talle praktilise politikamehe samm-sammuline edasimineku ja kompromissid meeldida, sest tema põhimõte on: kõik või mitte midagi.

Ibseni vaadetes leiame väga palju üksteisele vastu käivaid kohti. Vist märkas ta seda ka ise, sest kord küsinud ta sõprade seltskonnas: „On teil kunagi juhus olnud üht mõtet lõpuni mõelda, ilma et te mingile vastuväitele poleks komistanud?“ Teinekord öelnud ta: „Olen enam luuletaja ja vähem sotsiaalne filosoof, kui seda harilikult mõeldakse.“

Sellega on ta enese kohta valusat tõtt ütelnud. Põlates politikat ja eitades sotsiaalset võitlust tõmbus ta moraali alale, kus tema tõe-otsija hing vähegi puhata võis. Ta hakkas üksiku isiku kõlblist täienemist jutlustama. Seejuures läheb ta, ignoreerides sotsiaalseid ja poliitilisi olukordi, jälle paradoksaalsete järeldusteni. Brandes — kelle raamatuist kõige enam andmeid Ibseni kohta ammutame — jutustab oma vestlusest Ibseniga, kus see Venemaad ülistanud tema „hiilgava rõhumise“ pärast ülaltpoolt, mis ilusat vabadusearmastust tekitavat. Selle tagajärjel olevat vene luule ja kunst kõrgel järjel. Seepeale ütelnud Brandes: „Kui need head asjad on rõhumise tagajärg, siis peaksime rõhumist ülistama. Aga piits — kas te ka sellest unistate? Ütleme, teie oleksite venelane ja teie väike poeg (Brandes osutas poega) peaks piitsa saama?“ Ibsen vaikinud silmapilgu, läbitungimatu ilme näol, ja vastanud siis naeratades: „Piitsa saama ei peaks ta mitte, küll aga piitsa andma.“

Kui ta enamlisel ajajärgul oleks elanud, siis oleks ta vist rõõmu tundnud, et nüüd rõhujad omakord rõhutute käest piitsa saavad.

Teinekord öelnud ta: „Ainuke, mis ma vabadusest armastan, on võitlus tema eest. Tema omamine on mulle ükskõikne.“

Kirjanikule on sarnane ütlus lubatav. Ütleks seda aga mõni politikategelane, siis küsiksime talt kohe: „Kas peate ka puhta õhu omamist tühiseks ja ainult võitlust puhta õhu pärast tähtsaks?“

Ibseni matusel nimetanud üks austajaist teda Mooseseks. Seda austavat võrdlust on kuulus norralane küll kõige vähem ära teeninud. Ta ei olnud selleks kutsutud, et inimkonda töötatud maale viia, isegi selleks mitte, et sinna teed juhatada. Ta võis küll rahva hulgas, kes kõblises egiptuse orjuses, mässuvaimu õhutada, mitte aga sellest orjusest välja viia. Ibsen Moosese asemel Egiptuses ei oleks Iisraeli pääsemist teo-orjusest üldse tarvilikuks pidanud; ainult rahva kõbliline täienemine oleks teda huvitanud ja vaarao kümnikkude piits oleks seejuures tema arvates vist kõige kohasem vahend olnud.

Huvitav siiski, et individualist Ibsen sümpatiseeris sotsiaaldemokraatliku parteiga. Kui Trondhjemi töölised tema auks ovatsiooni korraldasid, ütelnud ta muu seas, et ainult aristokraatlik vaim võib seltskonna uuesti sünnitada ja et see vaim tuleb kahest küljest: meie naistest ja meie proletariaadist.“

Teinekord, teada saades, et pealinna proletariaat temale au avaldanud, kirjutas ta ühele seltskonnategelasele, et tema. „anded ei luba talle otseselt proletariaadi vabanemiseks töötada. Aga teie võite sotsiaaldemokraatidele ütelda — lisas ta juurde —, et kõigist meil olevatest klassidest on proletariaat minu südamele kõige lähemal. Ma usun, et tema päralt on võit, ja rõõmustun juba aegsasti tema võidust!“

Ta jäi otsijaks. Ehk nagu ta ise ütles: „Minu amet on küsida, mitte vastust anda.“

Kuna mitmed teised kirjanikud edu ja kuulsuse kasvades oma noorpõlve pessimismi ära heidavad, muutub Ibsen aastatega pessimistlikumaks. Tema pessimism pole aga metafüüsiline laadi, nagu näit. Schopenhauer'i oma, vaid moraalne. Ta on pahandunud inimese moraalse madaluse pärast. See on ka arusaadav, sest just seda külge tahtis ta parandada, aga tagajärgi ta ei märganud.

Ibsen pääses kitsa kodumaa väikekodanlise kõlbluse surve alt ja kitsaste vaadete piirkonnast Euroopasse. Aga Euroopa poliitilist ja sotsiaalset elu ei näi ta vaatlejanagi olevat kaasa elanud. Ta luges, nagu Brandes teab tõendada, väga vähe. Elas äärmiselt kinnist, eraldunud elu, hoidudes eemale suuremaist seltskondlikest kokkupuuteist. Ehk kui juhtus viibima seltskonnas, siis oli seal alati kinnine, sõnavaene, tusane. Ainult kahe-kolme seltsis olles kaldus ta vestlusele. Näol sarkastlik ilme, kuigi selle taga hingeline pehmus. Rõivastunud alati peenelt, elegantselt, kõik kuuenööbid hoolega kinni.

Et olla vaimline aristokraat, selleks pidigi ta elust eralduma, end seltskonnale näitamast hoiduma. Ka ajalehis kirjutamine ja päevasündmusile reageerimine ei sobinud tema aristokraatlikkuse-ideaaliga. Säärane elust ja seltskonnast eraldumine annab kahtlemata suursugust paistet, aga Brandes'el on õigus, kui ta selle kohta tähendab: „Muidugi hoolitseb väljapaistev kirjanik kõige paremini oma välise auvääruse eest, kui ta ei näita ennast käsitsivõitluses ja askelduses. Muidugi on suursugune tagasi hoiduda ja mitte kunagi end päevatülidesse segada, mitte kunagi ajalehe-artiklit kirjutada. Aga suursugusem näib

mulle olevat nii teotseda, kuis tegid legitimistlikud kindralid (Prantsuse suure revolutsiooni ajal), kes kui lihtsoldatid prints Condé sõjaväkke astusid ja oma kindrali õlalappidega, ja vaatamata neile õlalappidele, jala esimestes ridades võitlesid. Oma tõsisest väärtusest ei kaotanud nad selle läbi kübetki.“

Need ideed, mida Ibsen oma näidendeis propageeris, ei ole küll tema leitud, — ideede leidmine polegi kirjannikkude, vaid mõtlejate asi —, aga ta mõistis neile kehas-tuse anda, mis ebakõlblusega mугanenud seltskonda äratas, erutas, revolteeris. Tema näidendid olid kultuurilmale kui virge (alarm), mis mõnulevaid magajaid ning nautlevaid lõbutsejaid kohutab.

Euroopa näitelavad vallutas Ibsen läinud sajandi viimasmasel veerandil. Ta ei saanud kuulsaks ainult nime järele. Säärast kuulsust igatsetakse meil: et nimi Euroopas tuttavaks saaks, et midagi tõlgitaks! Tähtsust on aga ainult niisugusel kuulsusel või tutvusel, mis mõju avaldab, mis midagi uut ütleb. Selleks on tarvis peale ande individuaalsust, mis oleks omapärane, erinev; selleks on vähe Euroopa kunsti või kirjanduse head järeleaimajat, samasuguse kunsti produtseerimist, missugust seal isegi viljalt. Kui ka Ibsen ei ütelnud ideeliselt midagi uut, ometi kehas-tas ta oma aja ideid nii omapäraselt ja võimsalt, et Euroopa teda pidi kuulama.

Eesti näitelava vallutas Ibsen siis, kui meil elukutselised teatrid loodi. Tema seltskonna-arvustuslikke näidendeid mängiti vist küll enam kui kellegi teise oma või võõra omi. Siis aga tulid sõja- ja revolutsiooniajad, muutsid hingeelu ja töid uusi meeleolusid. Skandinaavlastest nihkus Strindberg esiplaanile. Ühes mitmesuguse muu sõja-aegse ja pärast-sõjaaegse kaubaga tuli Saksast ekspressionism ja näis kui saamum kõik muud ismid jäädavalt hajutavat. Vallutasid meiegi lava „Masinahävitajad“, „Gaasid“ j. m. sellesarnased. Juba on aga ekspressionism läinud, vaevalt sõandab korralik näitelava sellest voolust veel midagi esindada.

Tänavusel hooajal julgeti meil jälle Ibsenit lavastada ja tema „Peer Gynt'i“ menu (kuigi seda soodustab Grieg'i muusika) Tallinnas ja Tartus on selgeks tõenduseks, et meie teatripublik ja meie seltskond ei ole Ibsenist üle jõudnud. Ei ole tema ideed meile veel vananenud. Kui meie ka kultuuriliselt oleme Euroopast taga, ebavooruste poolest ometi mitte. Kõike seda, mille vastu Ibsen võitlust kuulutas, võib meilgi leida igal sammul.

Ei ole ka meie näitekirjandus Ibsenini jõudnud, kõnelemata temast üle jõudmisest. Meie näitekirjanikud on temast, nimelt tema meisterlikust draamatehnikast veel liiga vähe õppinud. Kui aga meil kunagi veel realistlikkude või realistlik-sümbolistlikkude draamadega katsetatakse, siis on küll Ibsen, kellelt kõige enam võib õppida.

Ed. Hubel.

Prof. K. B. Wiklundi 60-daks sünnipäevaks

15. III 1928.

Nii mitmelegi „Eesti Kirjanduse“ lugejale on ehk üllatav kuulda, et Rootsis, kus ainult umbes 7000 laplast ja 30 000 soomlast elab, Upsala ülikoolis soome-ugri keeleteaduse õppetool on olemas, samuti Oslo ülikoolis Norras, kus umbes 20 000 laplast ja 8000 soomlast leidub. Üllatav, öieti teravalt silmatorkav vastand, oli see igatahes kümmekond aastaid tagasi, kus Vene tsaaririigi ülikoolides soome-ugri rahvaste keelte jaoks enam ruumi ei antud kui eesti keele lektori kohaks Tartus ja „soome keelte õpetaja (erakorralise professori õigustega)“ kohaks Kaasanis, ja seda enam kui kolmemiljonilise soome-ugrilaste (eestlaste, mordvalaste jne.) hulga juures. Mõlemal nimetatud Skandinaavia maal, nii Rootsis kui Norras, on soome-ugri keeleteaduse professor küll isiklik, s. t. peale selle õppetooli täitjate lahkumist võib see õppetool nende ülikoolide õppetoolide nimestikust kaduda, kuid juba selle õppetooli ellukutsumine ka ajutiselt on küllalt selgeks tõenduseks, kui tähtsaks kõnesolevad Skandinaavia rahvad peavad oma soome-ugri kaaskodanikkude ja idapoolsete naabrite keelte uurimist.

Soome-ugri keeleteaduse professoriks Upsala ülikoolis on Karl Bernhard Wiklund, kes kuulub nimekamate soome-ugri keeleteadlaste hulka. Et K. B. Wiklund on oma teostes ka eesti keelt tähele pannud, eesti keeleteaduslikku kirjandust jälginud, Eesti olusid (kirjandust jne.) omal maal tutvustanud, Tartu Eesti Ülikooli vastu selle alguspäevil elavat huvi avaldanud, siis on meil küllalt põhjust tema eluloo ja tegevuse juures lühidalt peatuda.

K. B. Wiklund sündis Västerås (väike linn Meelari järve ääres) 15. märtsil 1868. Tema isa oli päevapiltnik.

Koolis käis ta oma sünnilinnas ja astus siis 1885. aastal Upsala ülikooli. Juba koolipoisi-põlves oli ta soome keelega tutvunud ja arvatavasti ka lapi keelega, sest juba samal aastal (1885) läheb ta Luulaja laplaste juurde nende keelt uurima, mida ta jätkab seal järgmisel ja 1888. aastal. Tutvunud veel muude lapi murretega Jämtland'is ja Åsele's 1891—1892 ja viibinud õpireisil Soomes 1892—1893, omandab Upsala ülikoolis litsentsiaadiastme (vastab meie magistriastmele + suusõnaline doktorieksam) 1894 ning kaitses doktori-väitekirja 1896 sama ülikooli juures. Juba 1894 tehakse talle ülesandeks Upsala ülikoolis soome ja lapi keeles õpetust anda. 1896 saab ta dotsendiks, 1905 erakorraliseks ja 1909 korraliseks professoriks soome-ugri keeleteaduses, missugusel kohal ka tänini püsinud. — Teaduslike esitiste kõrval on prof. Wiklund andnud praktilist õpetust soome ja lapi keeles neile, kes vaimulikudena, õpetajatena ja ametnikkudena Põhja-Rootsis soomlaste ja laplaste keskel tegevusse astuvad.

K. B. Wiklundi teaduslik tegevus algab varakult ja hoogsalt. Aastail 1885—1886 ja 1888 Luulaja Lapis kogutud materjalide põhjal ilmub 1890 Luulaja lapi murde sõnastik („Lule-lappisches Wörterbuch“), sellele järgneb 1891 sama murde ajalooline grammatika, kus ka muid lapi murdeid on tähele pandud („Laut- und Formenlehre der Lule-lappischen Dialekte“) ning rida lähemaid kirjutisi lapi keele alalt ja 1896 suurema ulatusega teos „Entwurf einer urlappischen Lautlehre“ I (väitekirj), mis samal aastal lisanditega Soome-Ugri Seltsi toimetiste sarjas ilmub. Jne. Wiklund on väga produktiivne teadusemees. Viiks liiga pikale loendada tema tähtsamaidki teoseid, mis on ilmunud erimaadel, suurem osa siiski Helsingis Soome-Ugri Seltsi välja-annetes ja Rootsi ajakirjas „Le Monde Oriental“, mille asutajate hulka ta kuulub ja mille kaastoimetajaks ta pikemat aega on olnud.

Tema teoste ja kirjutiste aineks on eeskätt olnud häälkuliselt raske ning huvitav ja võrdleva soome-ugri keeleteaduse seisukohalt ülitähtis lapi keel, milles tal on põhjalikud teadmised, — peale ülemalnimetatud uurimisreiside Luulajas, Jämtlandis ja Åseles on ta hiljemini mitut puhku osalt neilsamul murdealadel, osalt teisel käinud oma teadmisi täiendamas ning rikastamas. Oma lapi keelt puutuvais uurimisis on ta tarbekorral ikka ka teisi soome-ugri keeli tähele pannud, peamiselt läänemere-soome keeli. Kuid Wiklund ei ole mitte üksnes lapi keele eri-uurijana tuntud, vaid teda on köitnud mitmed laia ulatusega ja kaugele-

K. B. Wickland

küündivad küsimused. Nii võtab ta 1912 sõna kriitilisteks märkusteks astmevahelduse-teooria kohta soome-ugri keeltes („Zur Frage vom Stufenwechsel im Finnisch-Ugrischen“, vt. Festschrift Vilhelm Thomsen); hiljemini käsitleb ta sama küsimust vahepeal ilmunud uurimuste mõjul teisest, muutunud seisukohast („Stufenwechselstudien“, vt. „Le Monde Oriental“ VII, IX, XIII), ulatades oma võrdlusi samojeedi keelteni, missuguste keelte ühtekuuluvus soome-ugri keeltega terve rea uurimuste tagajärjel oli saanud vastuvaidlemata tõsiasiaks. Sama ajakirja IX köites avaldab ta huvitava artikli personaal- ja possessiivsuffiksite üle uurali, s. o. soome-ugri ja samojeedi keeltes („Zur Geschichte der Personal- und Possessivsuffixe im Uralischen“); viimaseid (possessiivsuffikseid) käsitleb hiljemini veel ühenduses ka astmevahelduse-küsimusega ühest teatud seisukohast, tuues m. s. soome keele vanematest mälestusmärkidest imponeerivalt palju andmeid, vt. „Le Monde Oriental“ XIII, lk. 89 jj. N. Andersoni teosega „Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen“ (1879, Verhandl. der Gelehrten Estnischen Gesellschaft IX) oli päevakorrale tõstetud küsimus soome-ugri ja indo-germaani keelte alg-sugulusest. Wiklund võtab selle küsimuse, tuues omalt poolt materjali lisaks, mitmekülglise kriitilisele vaatlusele kirjutises: „Finnisch-Ugrisch und Indogermanisch“ (Le Monde Oriental I, 1906) ja jõuab lõpuks arvamisele, et see suguluseküsimus tuleb jaatavalt otsustada. See suure tähtsuse ja ulatusega, kuid loomulikult raskesti lahendatav küsimus, sest et siin ajas aastatuhanded peab tagasi minema, tekitab elavat mõtete vahetust erimaade keeleteadlaste vahel. Laplaste algupära on olnud teadusemeestele mõistatuseks: teatavasti kuulub lapi keel soome-ugri keelkonda, kuid antropoloogiliselt on laplased ilmselt teist algupära; nende keel on siis nähtavasti hallis minevikus soome-ugri naabritelt omandatud. Wiklundi arvates on see sündinud 2000 aastat tagasi ja see laenatud keelekuju on olnud tolleaegne läänemere-soomlaste keel, n. n. algsoome keel. Edasi võiks veel tähendada, et Wiklund on katsunud läänemere-soome rahvaste algkodu küsimust loomade nimede põhjal valgustada; harilikult opereeritakse niisugusel puhul puude nimedega, sest puude levimine on seotud teatud maa-aladega.

K. B. Wiklundi teadusliku tegevuse algus langeb ühte ajajärguga, kus soome-ugri keeleteaduses pärast seda, kui Ungaris oli prof. J. Budenz'i suurejoonelise töö tagajärjel loodud sellele kindel põhi, koduneb prof. E. N. Setälä algatusel nüüdisaegne uurimisviis (vt. „Eesti Keel“ 1924,

lk. 129 jj.), uue ajajärguga, kus püütakse kõige pealt elavat keelt võimalikult täpsalt üles tähendada ja keeles valitsevaid seadusi kõigekülgselt jälgida ning erikeelte vastastikuseid mõjusid peenusteni selgitada. See on andnud häid tagajärgi: on selgunud ja selgub ikka järjest nii mõndagi, kus enne hämaras või pimeduses ümber kobati, nii soome-ugri keelte arenemisloos kui ka neid keeli kõnelevate rahvaste kultuuri- ja ajaloos. See oli tõusu-ajajärk soome-ugri keeleteaduses, sügav ja võimas, mis terve rea uurijaid viis aastaiks kõige algelisemasse oludesse: rändavate laplaste kodadesse, mordvalaste, tšeremisside, sūrjanite, votjakite, vogulite ja ostjakite tihtipeale mitte paremaisesse elamisse. Helsingi ülikool oli kohaks, kus uurijad said ettevalmistuse, prof. Otto Donner'i õhutusel 1883 asutatud Soome-Ugri Selts kujunes selle suurejoonelise uurimistöö korraldajaks ja koldeks. K. B. Wiklund kuulub nende tõusuaja meeste ridadesse, kes soome-ugri keeleteaduse on viinud nüüdisaja keeleteaduse tasapinnale, esimeste hulka, kes uuema uurimisviisi tarvitusele võtsid.

Muidugi ei olnud see paljas juhus, et K. B. Wiklundi tegevusalaks sai lapi keel. Laplased on olnud skandinaavlaste naabriteks muinasajast peale. Need kestvad, pikaajalised kokkupuutumised on keelde mõlemapoolseid jälgi jätnud, eriti lapi kui madalamal kultuuriastmel seisva rahva keelde; laenukord on kasvanud laenukorra peale, iga laenukord oma ilmet kandes, mida alles täpsam, üksikasjalik uurimine suudab selgitada. Mitte üksi lapi keele seisukohast ei ole tähtis kõige selle üle selgusele jõuda, vaid ka skandinaavia keelte seisukohast. Skandinaavlastel oli selles uurimistöös oma kaua-aegne traditsioon (mis-suguseid järeldusi nendest keelelistest kokkupuutumistest tehakse, selle üle lühidalt V. Thomsen'i eluloos „Eesti Kirjandus“ 1927, lk. 305 jj.). Nende küsimuste kohta on Wiklund korduvalt sõna võtnud, mitmesuguses ulatuses, mitmest seisukohast, alates oma esimestest töödest ja käsitles ka germaani laensõnu läänemere-soome keeltes.

Kuid Wiklund ei ole mitte ainult keeleteadlane, vaid ka etnograaf. Laplaste elu-olu põhjaliku tundjana on ta avaldanud terve hulga kirjutisi lapi rahvateaduse alalt. Kohanimede uurimisega on ta valgustanud laplaste asumisajalugu Skandinaavias ja üldse. Rootsi lapi murrete põhjaliku tundjana on ta Rootsi lapi kirjakeele moodustamisel mõjuvalt tegev olnud, toimetades muu seas laplastele õpiraamatuid ning tõlgekirjandust ja andes välja ka lapikeelset aja-lehte (1905—1908).

Neist lühikestestki märkustest selgub, kui laialdase, sügava ning tagajärjerikka töö peale K. B. Wiklund oma kuuekümnendal sünnipäeval võib tagasi vaadata. Enam kui kolmkümmend aastat väsimata tööd on tal selja taga. Wiklund on terav, vaimurikas uurija, kes püüab iseseisvalt tõdesid leida ja oma rada käia, mis tema töödele teatud värskuse annab. Tema hoolas, viljarikas töö on nii kodu- kui ka välismaal teenitud tunnustust leidnud.

Kuni viimase ajani on prof. Wiklund teaduslikult tegev olnud, mis oletada laseb, et ta veel kaua soome-ugri keeleteaduse kasuks võib töötada. Usinale ja vaimurikkale uurijale võime omalt poolt tema pidupäeva puhul südamest õnne soovida.¹⁾

Julius Mark.

Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1927).²⁾

6

Laiaulatuslik K. A. Hermann'i „Eesti keele Grammatik“ jäi käsiraamatuks selleaegsele eesti keelt õppivale haritlaskonnale, kuna eesti keele õpiraamatuna koolides tarvitusele võeti H. Einer'i eesti keeleõpetus.

H. Einer, tegelik õpetaja Valgas, andis esialgu 1885. a. Tartus välja kooligrammatika „Lühikene Eesti keele õpetus rahwakoolidele“, kasutades materjalina Ahrens'i, Wiedemann'i, dr. Veske ja dr. Hermann'i (grammatilised oskussõnad) grammatikaid³⁾.

Sõnaõpetust käsitletakse selles keeleõpetuses lühendatud kujul peamiselt Hermann'i grammatika analoogial. Sõnade käänmist ja pöörmist on Einer mitmeti lihtsustanud ja ühtlustanud, jaotades noomenid ja verbid painduvuseprintsiibi alusel nelja muutkonda.

Noomeneist kuuluvad:

I käänatusse sõnad, mille

„Uinsf... ofast... lõpp: täis- häälit“	{ „A. Painumata f.: maja, kana“; „B. Painuvad f.: koda, wald, sõber“.
„Mitm... omašt... lõpp: de“	

1) K. B. Wiklundi tööde bibliograafia (1887—1926) leidub Upsala ülikooli matriklis 1926 („Uppsala Universitets matrikel, höstterminen 1926“).

2) Käesoleva ülevaate I pool ilmus 1927. a. „Eesti Kirjanduses“ 4k. 446—464, 495—502, 536—543, 613—618, 641—649. E. K. toim.

3) Vt. H. Eineri keeleõpetuse I tr. eessõna.

II käänatusse

„Uinsf. . . ofast. . . lõpp: **d**“ („A. Painumata: herra, wõi“ ;
 „Mitm. . . omašt. . . „ **de**“ („B. Painuwad: tuli, maa“.

III käänatusse

„Uinsf. . . ofast. . . lõpp: **t**“ („A. Painumata: kõne, rubla“ ;
 „Mitm. . . omašt. . . „ **de**“ („B. Painuwad: afan, sammal“.

IV käänatusse

„Uinsf. . . ofast. . . lõpp: **t**“ („A. Painumata: jumal, afe,
 waagen“ ;
 „Mitm. . . om. . . „ **te**“ („B. Painuwad: meel, saabas,
 täsi“ .¹⁾

„Kõit ajasõnad langewad nelja . . . pööratusesse“ (lk. 41):

I pööratus: „Painumata f.: afuma, alandama, jahtuma,
 teema“.

II „ „Painuwad f.: lugema, fatma, andma, püüdma“.

III „ „Suuremalt jaolt painuwad: kõnelema, laisk-
 lema, hüppama“.

VI „ „Korrawastatšised sõnad: müüma, panema,
 tulema“.

Liigitades sõnu käänd- ja pöördkondadesse pole H. Einer arvesse võtnud sõnade silpide arvu (näit. I pööratuses esi-
 nevad ühe-, kahe- ja kolmesilbised tüved), mille tõttu on ras-
 kendatud teiste sõnade grupeerimine vastavasse muutkonda.
 Ka painduvuse-põhimõtet pole Einer selgepiirilisel läbi
 viinud. Näiteks kuuluvad ta III-sse pööratusse niihästi
 painduvad kui ka paindumata verbid; peale selle leidub
 paindumata sõnade liigis painduvaid, nagu „waagen, maja;
 teema“ j. t.

Lühidalt puudutatakse (lk. 55—57) „sõnade sünni-
 ta mis t“ „arendamise ja kokkuliitmise läbi“. „Arendatatsē“:
 1) nimisõnu: „toit, päälit, mägestit, muulane“; 2) oma-
 dussõnu: „hoolaš, tugew, waimulit“, ja 3) pöördõnu:
 „afutama, häbištama, ülendama“. Kokkuliidetud noome-
 neist loendatakse ainult üksikuid: „tuldsõrmuš, wanafõna,
 eeskõda; wesiħall, pahatuħuline, wastawõlit“.

Metoodiliselt ei paku H. Einer'i „Lühikene Eesti keele
 õpetus rahwakoolidele“ I ja II trükk erilisi uudusi võrreldes
 eelneva K. A. Hermann'i grammatikaga. Eineri keeleõpe-
 tuse paremuseks on jämedate tähtedega trükitud käsitlusel-
 olevad vormid, kuna puuduseks osutub kolmanda wälte
 sõnade mittetähistamine eritrükiga.

1) Vt. lk. 11—24.

Kogudes teadumusi emakeele õpetamisel algkoolis, koostas H. Einer „Eesti keele õpetuse algkoolidele“ 1900. a. Seda grammatikat on eesti valla- ja algkoolides tarvitatud kuni viimase ajani. Vaatlen lähemalt sama keeleõpetuse üheksandat trükki, mis ilmus Tallinnas 1923.

Sõnaõpetuse osas esitatakse esiti liht „nimi-, omadus- ja aegsõnu“ ühes nende alaliikidega, selle järgi aga „kokkuliidetud ja tuletatud nimi- ja omadussõnu“. Siis vaadeldakse „arvu-, ase-, määrus-, ees- ja taga-, side- ja hüüdsõnu“, neid alaliikidesse rühmitades. Lõpuks antakse kokkuvõtte sõnaliikidest ja nende alajaotusest. Valdavam osa sõnaõpetusest pühendatakse „käänamisele, võrdlemisele ja pööramisele“. Sõnu ei liigitata muutmisel käänd- ega pöördkondadesse, vaid esitatakse tüüpilisemaist sõnust põhi- ja teised tähtsamad vormid, selle järgi loendades vastava näite eeskujul muutuvaid sõnu.

Näiteks :

a) 1. Nim.	oinas — oinad	b) rataš — rattad
2. Osašt.	oinašt — oinaid	ratašt — rattaid
3. Sihit.	oina — oinad	ratta — rattad
4. Omašt.	oina — oinašte	ratta — ratašte
5. Sisšeütł.	oinašše — oinaštešše	rattašše — rataštešše jne.

Nii kääna: a) jäinas, taemas kirves, kaunis;
b) mätaš, ošaš, rifaš; rutie — rutift — ruttif“ (lk. 33).

Aine käsitlemisel H. Eineri „Eesti keele õpetuses algkoolidele“ minnakse „kergemalt raskemale, lihtsamalt liidetumale“. Üksikute sõnaliikide ja vormide vaatlustes on lähtekohaks rohked lühilauseelised, harvemini üksiksõnalised näited, mille varal selgitatakse vastavat vormi- ja tuletusõpetuslikku mõistet või nähet. Tarviduse korral antakse vaadeldud näidete alusel siis definitsioon või reegel. Lõpuks lastakse õpilast näiteid tuua ülesseatud juhise kohta. Sellega rajaneb käesolev vormi- ja tuletusõpetus heuristilisele ehk induktiivsele käsitusviisile, mis täiesti kohane algkoolile. Kui sõnaliikide üldine käsitlus on hästi õnnestunud selles keeleõpetuses, siis jätab vormiõpetuse tähtsam osa — käänmine ja pöörmine — palju soovida. Ebasüsteemaatilisust ja kordumist esineb eriti käänmise puhul (näit. asetatakse ühte jaotusse „maa-gen“ ja „feel“, „luu“ ja „tuli“; kahesilbiseiks lühinenud noomenid eraldatakse 18-nesse liiki). Verbide pöörmine, mida ilmestavad „pööramise tabelid“, on järjekindlamalt ja ülevaatlikumalt korraldatud. Keelevigu on selles uue-

mas trükis kaunis ohtrasti esinemas, nagu: „afan, päha, fotta, mägestikka, kauniste, (pandafse)“ j. t.

Arvestades seda, et meie tänapäeva algkoolis ainult V klassis võetakse vormi- ja tuletusõpetuse alalt süstemaatiliselt põhjalikumalt läbi ainult käänmine ja pöörmine, mis aga nõrgemaid külgi H. Einer'i „Eesti keele õpetuses algkoolidele“, pole mainitud keeleõpetus enam vastuvõetav praegusele algkoolile vormiõpetuse õpiraamatuna.

1904. a. ilmus H. Einer'i sulest „Eesti keele õpetus koolidele“, mis on koostatud tema „Lühikese Eesti keele õpetuse rahwakoolidele“ alusel. Käsitlusviis ja sõnaliikide järjestus on jäänud endiseks. Täiendatud on eriti verbide pöörmist ja tuletusõpetust. Sõna muutmise puhul jälgitakse ses väljaandes paindumisnähteid õige üksikasjaliselt. Esitan mõningaid erinevaid jooni selle keeleõpetuse VIII trüki järele, mis on ilmunud Tallinnas 1920.

„Sõnades on tähele panna: 1) juur (radix), 2) tuletuslõpud (suffixa), 3) muutelõpud (flexiones).“ Pikemalt käsitellakse käändelõppe, tähistades isegi nende vanemaid kujusid klambreis, nagu: „s (vanasti ssa)“, „st (stat (?))“, „l (enne lla)“ j. t. Muutmisel jaotatakse noomenid nelja käänatusse ja verbid nelja pööratusse¹). Ka arvsõnade käänamine leiab aset ses väljaandes; näit.: „wiissada kuuskümmend seitse — wiissada kuuskümmend seitset — wiiesaja kuuekümne seitsme jne.“. Liitruvudest kirjutatakse koos sajad ja kümned, nagu see omane praegusele kirjakeelele. Ülivõrret kujundatakse ainult sõna kõige abil. Verbide pöörmise aluseks seatakse neli põhivormi: „kata — katta — katma — kate-tud“. Vormiõpetuse lõpul kõneldakse kaunis täielikult „sõnade tuletamisest ja kokkuliitumisest“ (lk. 82—98). Peale noomenite tuletamise vaadeldakse lühidalt „aegsõnade tuletamist“ ja partiklite „sünnitamist“.

Olgugi et H. Eineri „Eesti keele õpetus koolidele“ on täielikum ta teistest keeleõpetustest, sisaldab ta siiski kõiki neid keelelisi, meetoodilisi ja muid puudusi, mis esinesid eespool-vaadeldud Eineri keeleõpetusis rahva- ja algkoolidele, mille tõttu ei saa tarvitada nimetatud keeleõpetust õpiraamatuna nüüdses kesk-, liiatigi algkoolis.

H. Eineri eesti keeleõpetused on tarvitusel olnud meie koolides ligikaudu 40 aastat (1885—1925). Ehk küll

1) Samuti kui eespool-vaadeldud H. Einer'i „Lühikese eesti keele õpetuses rahwakoolidele“.

nüüdki veel mõnes maa-alkkoolis Eineri keeleõpetust õpiraamatuna tarvitatakse, peab ta kui vananenud kõrvale jääma ja teed andma moodsaile eesti keele harjutustikele.

Kirjanik Ansomardi on käsitelnud artiklis „Eesti praeguse kirjakeele, kirjaviisi ja grammatika arvustus“ (ajakirjas „Rahva Lõbu-leht“ 1900) pikemalt sõnade käänmist ja pöörmist. Noomenid käänduvad kolme käänatuse järgi. „I-se käänatuse märgiks on ainsuse osastawa lõpu umbhealik -t ehk -d, mitmuse —id ja mitmuse tundemärk -te-“ („paluia¹), hea, kipe, li,ke, iänes, repäne“). „II-se käänatuse tundetäheks on ainsuse osastawa täishealeline lõpp (-a, -e, -i, -u), mitmuse —si ja mitmuse tundemärk -de-“ („upa, pi,m, lak_c, wih,t, härk“). „Kolmas... on segakäänatus“, mille „ainsus käib I-se... ja mitmus II-se käänatuse järele“ („põue, hirmut, is, kihulane, lan, lumi“) ²). Pöördsonad kuuluvad kõik ühte pööratusse, mis jaguneb kolme osakonda.

I-sse osakonda „käiwad ühepainselised aegsõnad“ („tänama, häaltama, kãntuma“); II-ses osakonnas „on kahesilbiliste tüwedega kahepainselised aegsõnad“ („hoçima, haçwama“); III-ndas osakonnas on „mitmeti pöörduwad aegsõnad“ („kaçtma, wai,tlema, an,tma, tõm,-pama, situma, käi,ma, saçma, olema“).³ Ansomardi püstitab küll ainult 3 käänatust ja pöörmis-osakonda, kuid sellega ei taotle ta edusammu, sest igasse käänatusse ja pöörmis-osakonda kuulub terve rida alaliikidesse jaotatud eri-ilmelisi sõnu, nagu eespool-esitatud näited osutavad. Nähtavasti on Ansomardi sõnade koondamisel käänatusisse ja pööratusisse ning nende alaliikidesse omale eeskujuks võtnud eriti H. Einer'i „Lühikest eesti keele õpetust rahwakoolidele“.

Tuletusõpetuse alalt vaatleb Ansomardi adjektiivseid ja verbaalseid tuletisi.

Üldiselt ei anna vaadeldud Ansomardi kirjutis midagi uut ja edasiviivat eesti vormi- ja tuletusõpetusele.

1904. a. Tartus Jaan Jõgever'ilt ilmunud „Eesti keeleõpetuse“ „sõnaõpetuses“ jaotatakse sõnad kolme liiki: 1) „nimesõnad“ („asja-, omaduse-, arvu- ja ase-

1) Näiteis tarvitab Ansomardi erilist kirjaviisi. Ta kirjutab g, d, b asemel k, t, p ja j asemel i. Kahekordselt tähte ta üldse ei kirjuta, vaid märgib hääliku väidet cédille'iga, „kusjuures ettepoole tehtud konks, teist, tahapoole keeratud c — kolmat pikkust tähendaks“ („kasi, kas,i, kas,i“).

2) Vt. lk. 374, 434—438 ja 499—503.

3) Vt. lk. 624—630 ja 694—697.

sõna“); 2) „ajasõna“ ja 3) „abisõnad“ („määra-, ees- ja järel-, side- ja hüüusõna“). Nimisõnad koondatakse käänmisel kuude „muutuskonda“:

„I Painduvad sõnad:

1) Ühesilbilised tüved (koi, batarei; puu, palee).

2) 1-se järgu kahesilbilised ... tüved (vaba, tõbi, käbi, lõbu).

3) 3-nda järgu kahesilbilised a-, e-, i- ja u-tüved (a-sõnad: koib, haud, roog, soe, paik, kael, jaam, saun, kaup, kaer, aas, laad, haav; e-sõnad: hiis, jälg, puri, kiik, hää, neem, joon, tupp, äär, mees, eit, põlv; i-sõnad: niib, taud, haug, haak, kool, kamm, saan, seep, müür, klaas, paat, kraav; u-sõnad: tõmb, riid, peig, ahi, auk, laul, rõõm, vaen, piip, aur, hais, niit, kaev).

4) Kahesilbilisteks kokkutõmmatud ... tüved (pere, murre, toime, ehe, kaste; teivas, rikas, võõras, räästas; õõnes, kallis, ainus; sammal, aken, hoolas, hõlbus; kannel, mähe, ite, tütar).

II Paindumata sõnad:

5) 2-se ja 3-nda järgulised kahesilbilised paindumata tüved (piiga, hapu, val'ju; aasta, reede, ahne, voodi).

6) Kolme- ja mitmesilbilised (õpetaja, kibe kibeda, armetu, labidas; kevade, ase aseme, vares, tervis, tiisikus, usaldamatus, aastane; alasi, veerand, vanker, alev; lahing, kuusik, raamat).¹⁾

Lühidalt vaadeldakse „paljuse märke“ ja „muute lõppe“, lähtudes nende vanast vormist, kuna pikemalt harutellakse kõikide käändkondade peakäändeid (ains. ja mitm. omast., osast. ja sisseütl.).

„Omaduse sõnade“ võrdlemisel esitatakse „kolm võrdlemise astet“: 1) „algaste“, 2) „võrdlev aste“ ja 3) „üliaste“.)

Arvsõnad käänduvad järgmiste reeglite alusel: 1) „Põhiarvudel muudetakse kõik eelseisvad sõnad nagu omaduse sõnad, viimane sõna nagu asjasõna: viis sada nelikümmend kaheksa, viie saja nelja kümne kaheksa, viit sada nelja kümment kaheksat“ 2) „Kordarvudel . . . seisavad kõik eelolevad arvud põhiarvude ainsuse omastavas ja ainult viimane arv muudetakse: . . . viie saja nelja kümne kaheksandatesse . . .“ (lk. 103). Tähelepanu väärib, et

1) Vt. lk. 42, näited lk. 49—97.

2) Vt. lk. 98.

Jõgever, samuti kui Hermann, liitarvude kõik osad — isegi sajad ja kümned — lahus kirjutab.

„Ajasõnad jagunevad kahte liiki: I Sihilised...: 1) sihtasjalised...: luen raamatut; 2) enesekohased...: rõõmustan ennast; 3) vastastikused...: rõõmustavad teineteist; II Sihita...: kasvan...“ (lk. 106, 107). Verbide pöörmisel eraldatakse: 4 kõnet („otsekohene, ebakohene, jaatav ja eitav“); tegevik ja tehtavik; 5 kõneviisi („kindel, kahtlev, käskiv, sooviv ja nimetav“); 2 arvu, 3 isikut ja järgmised ajad: a) „kestev“ (olevik ja tulevik, mis teineteisega sarnased); b) „möödaläinud“ („liht-, täis- ja enneminevik“) (lk. 107—110).

Selle järgi vaadeldakse üksikasjaliselt verbivorme, selgitades lühidalt nende häälikuloolist arengut, nagu: „lasku“ < „*iaske-gu“; „*näge-da“ > „*näg-da *näh-da näh-a“ j. t. Verbidest esitatakse rohkesti näiteid ühes nende peavormidega ja koondatakse pöörmise hõlbustamiseks pöördõnad vastavalt noomenitele kuude rühma:

„A. Nõrgendatavad sõnad“:

- 1) „Ühesilbilised“ („saa-n, käi-n“).
- 2) „1-se järgu kahesilbilised“ („luba-n, pia-n; läbe-n, küe-n; sobi-n, küsi-n; kau-n, põru-n“).
- 5) „3-nda järgu painduvad kahesilbilised“ („seisa-n, püüa-n, päästa-n; tunne-n, tõusen; kraadi-n, sünni-n; nõiu-n, lausu-n“).
- 4) „Nõrgendatavad kahesilbilisteks kokkutõmmatud sõnad“ („kaeba-n, riidle-n, waewle-n“).

„B. Paindumata sõnad“:

- 5) „Kolmanda järgu kahesilbilised“ („katke-n, katkesi-n“).
- 6) „Mitmesilbilised“ („kuivata-n, häbene-n“).

Verbide pöörmisel esitatakse üksikuid verbivorme paralleelkujudena („pan-da-kse ja pan-na-kse“; „nägi-ja ehk näge-ja“ j. t.).

Lühidalt esitellakse näiteid abisõnust, neid liikidesse grupeerides.

J. Jõgeveri „Eesti keele õpetuse“ positiivseiks külgedeks on: ühtlus käänmis- ja pöörmisliikide vahel, rikkalik näidetekogu noomenist ning verbidest ja kolmandavärteliste sõnade tähistamine eritrükiga. See keeleõpetus on käsitletud deduktiivse printsiibi alusel. Enne esitatakse pikad

ja keerukad seletused ning mõistemäärangud, siis alles mainitakse üksikuid näiteid, kuna suurem osa näiteislõendatakse peenes trükis peatüki lõpul, täiesti väljaspool selgitavaid juhiseid. Sellega ei pääsenud mainitud Jõgeveri grammatika kooli, vaid jäi käsiraamatuks eesti keele haritumale õppijaile.

Koolide õpiraamatuna koostas Jõgever „Lühikese Eesti keele õpetuse koolidele“ 1907. a. eespoolvaadeldud pikema grammatika alusel. Selles keeleõpetuses on teinud Jõgever mitmeid lühendusi ja muudatusi. Metoodiliselt on üle mindud paiguti induksioonile, eriti käänmise puhul. Näiteid esitellakse ilmekas trükis paralleelselt keeleliste seletuste ja reeglitega. Liitartvudes kirjutatakse sadu ja kümneid juba ühes („seitsesada nelikümment kaheksa“). Üldine ainekäsitus raamistik on jäänud aga endiseks. Nii esineb siin seesama sõnaliikide alajaotus ja noomenite ning verbide liigitus muutmisel kuude käänd- ja pöördkonda. Aine ühtlase ja selgepiirilise käsitusluse tõttu osutub käesolev keeleõpetus tolleaegseks keskpäraseks õpiraamatuks.

„Käänamise ja pööramise tabeleis Eesti kirjakeeles“¹⁾ ei esita J. Jõgever otseselt mingisuguseid tabeleid, vaid loendab: 1. „nimisõnu“ (noomeneid) nende silpide arvu, välte ja nimetava lõpu alusel; 2. „ajasõnu“ nende tüve silpide arvu, välte ja lõppliite järgi. Näiteks:

„Nimisõnad“: „I Nimetav ühesilbiline. A. Omastav ühesilbiline. a) Nimetava lõpul vokaal. 1. vöö vöö vööd vöösse vööde vöösid vöödesse vöödes: jää, pii, voo, kuu, küü, plüü, püü, süü, kee, lee; kllii, prii, truu“. „b) Nimetava lõpul diftong. 2. auu auu auu ausse auude auusid auudesse auudes: nõuu“ (vt. lk. 1—2).

„Ajasõnad“: „II 3. tegusõna kahesilbiline, olevik ühe- ehk kahesilbiline. A. 3. tegusõna 1. järgul. a) Olevik ühesilbiline.“

„-da: 1. vedama vean vedasin vedas vedagu vedav vedanud vedada veetama veetakse.“

„-de: küdema köen küdesin küdes küdegu küdev küdenud küdeda köetama köetakse: kudema (koen), põdema (pöen)“ (vt. lk. 40).

Töö, mis sisaldab rikkaliku kogu eesti noomeneid ja verbe, esitab peenusteni üksiksõnade muutumist. Üldiselt

1) Ilmus ajakirjas „Eesti Kirjandus“ 1913; on olemas ka eribrošüürina.

vastavad selles brošüüris antud vormid kirjakeelele, välja arvatud mõningad kõrvalekaldumused, nagu: „vuis vuisid e. vuinsa“ (pro vuntse); „vars“ (pro varss) „varsa“ ...; „rukkid“, „kallid“ (pro rukkeid, kalleid); „pilluma“ (pro pilduma); „mařsima“ (pro marssima) j. m.

1919. ja 1920. a. andis J. Jõgever välja keskkooli käsi- ja õpiraamatuiks „Eesti keele grammatika“ kolmes andes, millest I aasta (anne) on koostatud ta eelmiste keeleõpetuste alusel ja ei paku vormiõpetuslikult midagi uut aine käsitlusealas ega -viisis.

„Eesti keele grammatikas“ II aasta, 1920, selgitatakse käänd- ja pöördvormide saamislugu häälikulooliselt, lähtudes ühissoome ajast ja esitades näiteid kaugemaist ning lähemaist sugukeelist kui ka eesti murdeist. — Sõnas eraldatakse: tüve („meri, mere-l, mer-d“), muutelõppe („suu-s, suu-st, suu-le“), tunnuseid („talu-de-s, luge-si-n, loe-ksi-n, loe-ta-kse“) ja tuletuslõppe. Paljuse tunnused on: 1. -d („kala-d“, „kate-te (<*katek-te-n“), „jalge“ (<*aen<*aðen“); 2. -i („ma-i-d“, „keel-i“, „pu-i-e (<*pu-i-ðe-n“); 3. -si („reba-si-d“, „kuu-si-d“) ¹⁾.

„O m a s t a v a muutelõpp oli enne -n, mis praegu... kadunud“ („maanala“, „Sontagana“); osastava lõpp ühissoome ajal *-ta, *-ða („kätt<kät-ta“; „põldu“, „katteid“); sisseütleva lõpp *-sen ja *-h-n („taeva <*taevahasen“, „kiriku <*kirikuhen“; „jalgu <*jalgoihin <*jalgoisen“); seesütleva lõpp *-sna (r.-lapis „küellesne 'kalas'“, mordvas „onsne 'unes'“, soomes „maassa“; eL „külähN“, „külän“; eP „meres“, „vakkas“) ²⁾ jne. Pöördvormidest: „da-tegusõna“ (infinitiivi) lõpp oli enne muiste *-tak, *-ðak („juua <*jõtak“; „võtta <*võtta-ðak“, „surra <*surðak“); oleviku kesksõna lõpp -v <*pa, *va; oleviku tunnusteks oli: *pi:βi („saab <*saapi“; „kannatavad <*kannataβat“) ja „vanem, Soome-Ugri aegne: ka:γa“ („tuua-k-se“; „anname <annamme <anna-k-me“) jne. (lk. 43—62). — Üksikute vormide häälikuloolise esitelu kõrval käsitellakse ka nende vormide väljendusi (tähendusi) F. J. Wiedemanni grammatika eeskujul. Näiteks: „Alalütlev tähendab: 1. kohta... elab maal...; 2. olekut...: on heal meelel...; 3. aega...: sel päeval...; 4. tööriista...: vilets vitsal peksetakse; 5. teoviisi...: hirmul ja armul“, jne. (lk. 24, 25).

1) Vt. lk. 4—8.

2) Vt. lk. 8—19.

Autor mainib eessõnas: „käesolev „Eesti keele grammatika II. aasta“ on mõeldud umbes endiste Vene gümnaasiumite 4. või 5. aasta jaoks.“ Ometi on ta liiga laialatuslik ja põhjalik praeguse keskkooli alumisele klassile.

„Eesti keele grammatika's, III. aasta“ (Tartus, 1920), leiab käsitlust Wiedemanni grammatika ainete varal tuletusõpetus (lk. 1—69).

„Asjasõnade tuletuslõpud“: -k („isak“), -ik („laulik“), -m („vingam“), -nd („irvand“), -rt („logart“), -lane („kiriklane“), -line („palgaline“), -mus („juhtumus“), -m („müüm“), -ng („avang“), -tis („jahvatis“), -la („lehtla“), -stik („sõnastik“) jne.

„Omadussõnade tuletuslõpud“: -ne („kivine“), -lik („rahvalik“), -jas („mustjas“), -ldane („lüheldane“), -tu („meeletu“) jne.

„Ajasõnade tuletamine“: kausatiivid („harjutama, ihaldama, vähendama, jootma“), faktiivid („purjetama, muutma, hammustama, kuldama“); refleksiivid („võõrduma, vettima, väärduma“), translatiivid (kahanema, vananema“), frekventatiivid („jagelema, esiteleva“), kontinuatiivid („igatsema, kahisema“) ja momentaanid („karjatama, tukastama“).

„Adverbide tuletuslõpud“: -n > 0 („jalu, pitki silmi“), -kile („käpakile“), -li („jaluli“) -ste (-sti) („ilusaste“), -ti („lapiti, õhtuti“), -vel („ärevel, kohevel“).

Lõpuks esitatakse sõnade kokku- ja lahuskirjutamist. Kokku kirjutatakse: „vesiveski, vallamaja, neljajalgne, mahalangemine, süsimust, mahalangenud (oks), vaesedlapsed“; lahus kirjutatakse: „valla maja (maja, mis valla oma on), kokku koguma, (on) maha langenud, vaesed lapsed (kehvad l.)“.

„Eesti keele grammatika“ II ja III aasta pühendatakse peamiselt vormi- ja tuletusõpetuse vormide häälikuloolisele selgitusele. Sellega annab J. Jõgever esimesena põhjalikuma ülevaate morfeemide ja suffiksitate ajaloost. Oma laiaulatusliku häälikuloolise käsiteluga pole J. Jõgever'i „Eesti keele grammatika“ kolm brošüüri kohased keskkooli õpiraamatuiks, pakuvad aga küll väärtuslikku materjali käsiraamatuina eesti keele õpetajaile ja üliõpilasile.

A. Jungi „Emakeele õpetus ja kirjalikud harjutused Eesti alguskoolidele“, Tartus, 1907, käsitleb induktiivselt („näitusest saagu seabus välja toodud“) 1) vormiõpetuse nähteid peatükis „Sõna fui mõistete

1) Vt. eessõna.

tähendus" (lk. 12—57) dr. Hermanni grammatika alusel. Näiteid esitellakse jämedas trükis mitte üksiksõnus, vaid lauseis. Iga peatüki lõpul tähistatakse vastavate näidete ja reeglitega „õigekirja“ küsimusi: näiteks:

„Ainsuses.

Osastaw (keda? mida?)

(mees pühib) tänawa-**t**

(teeb) töö-**d**

(korjab) hagu-**u**

Paljuses.

Nimetaw (kes? mis?)

(külal on) tänawa-**d**

(ilusab) töö-**d**

(toored) hagu-**d**

Omastaw (kelle? mille?)

tänawa-**te**

töö-**de**

hagu-**de**

Ainsuses osastawa lõpud on **t**, **d**... Paljuse nimetawa lõpp on **d**. On palju omast... **te**, siis on ains... osast... **t**... On palju... omastawa lõpp **de**, siis... ains... osast... enamasti **d**." 1)

Käänd- ja pöördkondadesse J. Jung sõnu muutmisel ei jaota, vaid esitab paarist sõnast täielise käänmise ja pöörmise, teist tüüpi sõnust aga ainult põhivormid.

H. Põllu „Eesti keeleõpetuses“, I jagu (ilmunud Tallinnas 1915), jaotatakse sõnad tähenduselt üheksasse „tõugu“ ja muutmiselt kolme liiki. „Sõnade muutmisel valitseb tüvede ja muutelõppude niisugune vaherkord, et kõvenenud tüvede otsa astuvad nõrgad ja nõrgenenud tüvede otsa — kõvad muutelõpud“ („kukke-**de** ja äke-**te**“, õppi-**ge** ja hüpa-**ke**“) (lk. 40).

Käändeid liigitatakse: 1) lõputa k. (ains. nimet., omast. ja sihitav); 2) alaliselt samade lõppudega k. (mitm. nim., omast., sihit. ja sisseütl.); 3) ühesuguste lõppudega ains. ja mitmuses (olev, saav, sees-, seest-, alale-, alal-, alalt-, ilma- ja kaasütlev ning rajav); 4) „mitmesuguste lõppudega“ (ains. ja mitm. osast. ühes ains. sisseütlevaga). Pikemalt käsitellakse mitm. osastawa lõppe, mis üldiselt vastavad praegusele kirjakeelele, peale i-tüveliste sõnade, mille mitm. osast. a-lõpuline („jõhwa, tiika, klaasa“), ja mõningate a-tüveliste noomenite, mida tähistatakse mitm. partitiivis e-lõpulistena („okse, konne, nurke“).

1) Vt. lk. 18—19.

Käänmisel eraldatakse nimisõnad „kahte peakäänatusse“, nimetades neist üht „nõrgaks“ ja teist „kõvaks“. Nõrka käänatusse kuuluvad nimisõnad, mille ains. osast. lõputa ehk -d lõpuga, mitmuse tunnus -de, painduvate tüvede ains. omast. nõrgas ja osast. kõvas paindes („kala, summa, jalg, tuba, koi, maa“).¹⁾ Kõvva käänatusse kuuluvate noomenite: ains. osast. lõpp on -t ja mitmuse tunnus -te; painduvate tüvede ains. omast. on kõvas ja osast. nõrgas paindes („ike, rikas, madal, raske, habe, emane, tütar“). Ülejäänud nimisõnad koondatakse segakäänatusse („keel, õrss, uus, käsi, inimene, kogudus“). Lühidalt puudutatakse „osastavalist“ („mai-le, kalu-le, jumalaile, inimesile“) ja „lühendatud“ („jalge-l, poegel, silmel“) mitmust. Liitavudes kirjutatakse kokku peale sadade ja kümnete ka tuhanded ja ühelised. Pöördvormid liigitatakse „pöörelisteks (finiitseteks) ja käänelisteks (infinitiitseteks)“. Verbi peavormidena esinevad: „kohtoluline (I infiniitiv) ... 2) oleviku ainsuse l pööre... 3) „määrosastav (II infiniitiv) ja 4) tehtaviku kesksõna“ ... „Näit. õppima, õpin, õppida, õpitud“ (lk. 91). Verbid jaotatakse „kahte pööratusse“, millest ühte nimetatakse nõrgaks, teist aga kõvaks. Nõrka pööratusse kuuluvad verbid, mille „määrosast. lõpp -da“ ja käskiva k. lõpud: -gu, -gem, -ge („asuma, ehitama, kohkuma, avatlema, õppima, lugema, pooma, pesema“). Kõvas pööratuses esinevad -ta lõpulise infiniitiviga ja -ku, -kem, -ke lõpuliste käskiva kõneviisiga pöördõnad („haarama, ootama, kiitlema“). Teised verbid („maksma, andma, julgema“) pöörduvad segapööratuse järgi.²⁾

Lõpp-peatükis „Sõnade sünnitamisest“ käsitletakse kaunis üksikasjaliselt sõnade tuletamist ja ühendamist. Substantiiv-tuletistest vaadeldakse lähemalt: -r („joomar, tegur, kalur“), -s (-us, -is) („nähtus, sigidus, kaelus, emis“), -ik („pealik, ümarik“) lõpuliselt sõnu; adjektiiv-tuletistest -lik, -line, -lane ja -tu lõpuliselt („araline, arglik, väiklane, alatu“). Tuletatud verbidest puudutatakse pikemalt: refleksiive („joobuma, imbuma, lükkima“), translatiive („pudenema, vananema“), frekventatiive („keerlema, rabelema“), onomatopöäsid („kihi-sema, mulisema, sahisema“) ja faktiive („äratama, lao-

1) Vt. lk. 52—56.

2) Vt. lk. 95—112.

tama, vingutama“)¹⁾. Lühidalt esitatakse abisõnalisi -si, -ti, -sti, -mini, -li ja -stiku tuletisi („jalgsi, päeviti, ilusasti, hirmsamini, pikali, kohastiku“). Mõõda minnes riivatakse sõnade ühendamise ja kokkukirjutamise küsimust (lk. 150—154).

1920. a. andis H. Põld välja „Eesti keeleõpetuse“ I j. II trüki, milles on vormi- ja tuletusõpetuslik osa jäänud üldiselt endiseks, peale täiendatud § mitm. osastavast.

H. Põllu sõnaõpetus rajaneb täiel määral eelmistele (Wiedemanni, Hermanni, H. Eineri, Hurda, Ansomardi ja Jõgeveri) töödele. Põld on tahtnud „käänatuste ning pööratuste liigitamises uusi sihte leida“²⁾. Kuid ka viimases pole ta vaba mõjustustest, sest Põllu käänatused on lähedalt sarnased Ansomardi omadega. Käänatuste ja pööratuste nimetused (köva, nõrk ja sega-) on laenatud ilmsesti saksa grammatikaist³⁾. Ja ega H. Põllu käänd- ja pöördkonnad polegi otstarbekohasemaid ja selgepiirilisemaid (näit. nõrgas käänatuses esineb kolme tüüpi sõnu: jalg, summa, maa). H. Põld pole andnud „võhikuna“⁴⁾ oma keeleõpetusega küll uut eesti vormi- ja tuletusõpetuste arengus, aga valades varemini käsitletud keeleõpetuslikke nähteid täielikumasse raamistikku on ta siiski edendanud eesti sõnaõpetuslikku valdkonda.

„Koolilastele käsiraamatuks“ ilmus 1915. a. H. Põllu „Eesti keeleõpetus koolidele“, I jagu. See raamat on tema „Eesti keeleõpetuse“ I jao lühendatud väljaanne, mille tõttu väärrib tähelepanu ainult metoodilisest küljest.

See Põllu kooligrammatika põhjeneb puht-dogmaatilisel käsitusviisil. Näited selgitavad eespool-esitatud pikki ning keerukaid harutlusi ja definitsioone. Näidete ja seletuste ilmekust tõstab tunduvalt käsitusel olevate mõistete ja vormide jäme trükk. Pöörd- ja käändkondade vahel läbiviidud korrapärase ühtluse kergendab käänmise ja pöörmise õppimist. Kokku võttes tundub, et sõnaõpetus H. Põllu keeleõpetuses ei vasta metoodiliselt õpiraamatu nõudeile.

Lähemalt jälgides H. Põllu „Eesti keeleõpetust koolidele“ (I jagu, III trükk 1923. a.), leiame selle sõnaõpetu-

1) Vt. lk. 139—145.

2) Vt. Eessõna.

3) Vrd. starke, schwache u. gemischte Deklination.

4) Vt. Eessõna.

sest õige suuri kõrvalekaldumusi¹⁾ nüüdsest kirjakeelest. Raamatus esitatud näiteist on vigased: „nurke, jõhva, looke, täia, mõisnikka“ (mitm. part.); tulde, lunde, merde (ains. ill.); „lauu, liuu“ (ains. gen.); „lõeg — lõja“; „kedrama“ j. t. Ohtrasti esineb paralleelvormidena murdelisi kujusid, nagu: „summad, Marid“ (ains. part.); „algada, aita, kaebada“ (da-infin.); „alganud, julenud“ (nud-part.), „ärme“ (mitm. I is. käsk. k.) j. m. Teooria lugemisel puutuvad silma järgmised vead: „painuvad ja painumatamad“, „näituseks“, „deklinatsoonid“ j. n. e. Üldjoontes tarvitab Põld tavalist grammatilist terminoloogiat, kõrvale kaldudes üksikuis oskussõnus. Näit. „raske- ja kergeastmeline“; „alusmuuted, alusvormid ehk teemad“ (pro põhivormid); „asisõnad“ (pro nimisõnad); „aeg- ehk tegusõnad“ (pro pöördõnad) j. m. Soovimata uendusena esineb H. Põllu grammatikas: kongruueruv olev k. („vanana raamatuna“) ja saama abil tuletatud nelja tuleviku vormid („ta saab paluma, saab palutud olema, sai palutud ja saaks palutama“).

Loendatud keelevead ja ebatäpsused näitavad, kuivõrt puudulikud on keeleliselt H. Põllu eesti keeleõpetused.

Üldvaates võib öelda meie vanemate eestikeelsete sõnaõpetuste kohta järgmist. Neis käsitleti tolleaegset kirja-keelt, riivates ainult alamärkustes murdelisi jooni. Peamiselt tarvitati eestikeelseid grammatilisi oskussõnu, millest suurem osa oli eri-autoreil ühiseid, nagu: sõnaliikide, nende alajaotuste, käänete j. t. nimetused. Terminoloogilistelt erinevustelt jagunesid sõnaõpetused kahte rühma: Hermann, Einer, Ansomardi ja Põld tarvitasid: „mitmus“, „võrrelvõrded“, „teigusõna“ ja „pöörded“; Veske, Jõgever ja Jung aga —: „paljus“, „võrdlusastmed“, „ajasõna“ ja „isikud“. Käänd- ja pöördkondade vahel ühtlust taotlesid: M. Veske, H. Einer, J. Jõgever, H. Põld ja osalt Ansomardi, kuna Hermannil oli kolm käänatust rohkem pööratusist. Käsitusviis oli induktiivne (heuristiline) ainult H. Einer'i „Eesti keele õpetuses algkoolidele“, A. Jungi „Emakeele õpetuses...“ ja osalt J. Jõgeveri „Lühikeses eesti keele õpetuses koolidele“; teistes grammatikais esines deduktiivne (dogmaatiline) meetod. Need sõnaõpetused süvendasid eesti keele vormi- ja tuletusõpetuslikku käsitlust ja tasandasid teed ühisele kirjakeelele.

(Järgneb.)

Karl Mihkla.

1) Veel rohkem esineb keelelisi komistusi H. Põllu keeleõpetuste vanemais väljaandeis, näiteks tugevatüveline ains. olev. jõgen a j. t.

Kirjanduslik ülevaade.

Johannes Linnankoski: **Laul tulipunasest lillest.** Soome keelest L. Jaakson. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1926, 207 lk., 225 mk.

Joh. Linnankoski esteetiline usutunnistus leidub ta „Väikeses katekismuses“, mõtteavaldusis „kirjandusest ja kunstist, kirjanikust ja publikust“. Talle on loomise tõukejõuks ühelt poolt kirjanduse ja inimkonna vilets seisukord, teiselt poolt sisemine loomistarve, aateline innustumine inimkonna suurist küsimusist, tuline tööarmastus, usk oma võimetesse ja tarve sügavamale tungida kui teised. Loomingu eeldusteks on sügav tunne, hardus, võimas intuitsioon, loomiskirg, uue, julge ja omapärase taotlemisiha, inimene-olemine eel kunstniku; loomingu ei vaja mitte külma mõistust, vaid tulist elu; looja kuulgu rohu kasvamist, mõistku lindude keelt jne. Väli maailmast võetagu ainult seevõrra, kui see paratamatult vajaline siseilmale. Effektide asemele sisemise tõelisuse sügavus. Miski pole suur, mis pole tõsi. Mitte küsimusi pilduda, vaid neile vastata. Igaüks lahendagu ainult üks probleem. Suunitelud olgu julged ja vallutavad. Kunst on elu; kunst ei ole mitte ilu pärast, vaid elu viljastamiseks ja tõstmiseks; ta kujutagu inimesi, kuid harilikust selgemaid ja sügavamaid, kes ustavad enesele ja oma inimlikule olemusele. Peaasi, koguni püha on inimestes nende loomus, ja see ei pea väljenduma mitte sõnas, vaid teos. Autor kujutelgu ennast kõigisse osadesse ja küsigu: kuidas toimiksin mina nende asemel? Teose stiil olgu nagu voolav jõgi, mis suubub merre, olgu selge, nõtk, nõbe, sädelev; rütm katkematu, lennukas; uusi, looja enese verest võrsuvaid pilte, julget keelt. Keel andku edasi hinge. Kirjanik omagu kogu oma ajajärgu närve ja mõjustagu oma aega. Ärgu paljastagu mitte iseenda, vaid kaasaja ühiskonna tundeid ja püüdeid. Pakkugu ainult puhtinimlikku ja üldinimlikku. Kirjutagu üldsusele, mitte kaunishingedele, kuid tehku seda asja, aate enese pärast, mitte publiku poolehoidu võitmiseks. Kirjanik ei tohi hädaldada aja närususest, vaid ta kohus on piitsutada, nuhelda ja parandada.

Seega siis — kunstnikule olgu tähtsam mitte puhtkunstiline, vaid eetilise ja kasvatav eesmärk, ta ülesandeks olgu nii üksik-inimese kui ühiskonna parandamine. Linnankoski esteetiline maailmavaade sisaldab siis tugevat moraliseerivat tendentsi. Esitatud vaatekohtade tundmine on tarvilik kõnealuse teose idee, kompositsiooni ja laadi mõistmiseks. Sest Linnankoski on üks neist haruldasist, kes nii inimesena oma elus kui kirjanikuna oma töis on tahteninimese lõpmatu järjekindlusega alati ustavaks jäänud oma aateile ja teooriaile.

Joh. Linnankoski (Vihtori Peltonen) on sündinud 1869. aga oma esikteose „Igapäev võitlus“ ilmutas ta alles 1903, saades õigustatult erakordse tähelepanu osaliseks. Ja 1905 ilmus talt ta menurikkam, kuigi mitte kõige kunstiküpssem romaan „Laul tulipunasest lillest“.

On kindlaks tehtud, et selle romaani esimesed ideed on mõlkunud ta meeles juba enam kui 10 aastat varem, et see oli esialgu kavetatud hoopis teisesuunaliseks, kuid sedamööda kuis autoris endas moralist ja rahvakasvataja ikka enam taganes looja eest, sai esialgselt tendentseosest lõpuks see valdav kunstiteos,

millena teda tunneme. Oma motiivideit põhjendab see osalised Linnankoski enese lapse- ja nooruspoive mälestustil ja kogemusi. Muu seas on temagi mõne aja pidanud parvepoisi ametit, mispärast ta ka parvepoiste elu enese kogemusist tunneb.

Parvepoisi elukutse on loonud Soomes erilise inimtüübi. Need on enamasti julged, muretud ning enesekindlad inimesed, kelle elukutses on midagi romantilist, kus vaheldub elukardetav töö lõbusate ja ükmeelkute seiklustega ja ühepäevaste armulugudega koskede ja jõgede äärseis külates.

Suit ongi valinud autor oma peategelase Olavi, ja õnnelikult valinud, sest ta idee jaoks oli just seesugune tüüp kõige kohasem. Autori esteetilise teooria kohaselt, mis tahab kujutada inimesi, kes kõrgemad harilikust, ei ole Olavi harilik parvepoiss. Ta on esimene nii töös kui seiklusis; ta on ümbritsetud romantilise säraga, on igal pool imeteldav ja ihaldatav, igal pool on neidude südamed talle avatud. Ometi ei ole ta teadlik igapäevane tüdrukuteveetleja, vaid see on tas loomupärane uute elamuste ja tunnete kirg. Kõik see ja kogu ta meelelikkus, ta loomulik tundlikkus ja sisemine soojus on temas nii iseäralik, nii keskendanud, nii psühholoogiliselt usutav, et selle mõju on spontaanne ja paratamatu. Ta ei palu kunagi, ta võtab, keda ainult tahab. Ta on hingeliselt rikas, peen ning vaimukas ja kui ta ongi kergemeelne, siis ometi aus. Ta olemuses pole tahtlikku teesklemist, ta on lihtsameelne ja loomulik, järgib aina oma päritud kalduvusele. Selles Don Juanis on samal ajal luuletajat, kangelast ja loodusfilosoofi.

Tundes Linnankoski maailmavaadet ja esteetilisi tõekspidamisi, ei ole raske näha, et teose eesmärk on: nii nästi kui võimalik hingeeluliselt põhjendada peakangelase pöördumist kõlblikest ebakindlusest ja kergemeelsusest tugevaks ja teadlikuks kõlblikeks inimeseks. Ta laseb Olavit ennast põhjalikult läbi tunda ja läbi kannatada oma elu väärsammud ja samm-sammult, sagedasti väga peene hingeelulise analüüsi kaudu, jõuda oma tegude tagajärgede täielisele mõistmisele, kuni ta lõpuks perekonnaelus ja uudismaa-harimises oma hingerahu uuesti saavutab.

Nii üks kui teine pool Linnankoski teoses on kujutatud märgatava meisterlikkusega. Raamatu esimese poole elurõõm ja kergus on kaasakiskuv ning usutav. Pilt lendab pildi järelehoogsalt, värvikalt ja elavalt. Need on täis sooja hingust, päikest, lilli, noorust, igatsust, tervet kirge ja elamuste õnne ning luulet. Ses osas raamatust on Linnankoski enam kui kuskil ja kunagi liürik ning kirjanik ilma moralisti prillita. Kuigi siin on palju romantikat ja sümboolikat, tunneme ometi selle taga tuikavat täiesti usutavat ja jõulist reaalselt elu, koguni rohkesti tihendatult ja kontsentreeritult. Siin saab päris imetella Olavi tundeerkust, alatist uudust, sest iga uue neiu kohtamine avab tas hoopis uue külje, kõigist eelmisist eriteva. Ja neid naisi on palju. Põgusa tempo juures pole suudetud ega vist püütudki neid põhjalikumalt iseloomustada, nii et nad sageli valguvad ebamääraste piirjoonte tõttu osalt üksteise, kuid oma vanemas eas, kus enamikku neist uuesti kohtame, on nad õige selged tüübid, esindades igaüks erisugust naiselikkust. Mõneski neist naistest võib kergesti ära tunda maailmakirjanduse tuntud naistüüpe, nagu donna Elviirat, Ofeliat jt. Nii — just neisse naistüüpidesse on Linnankoski sulgenud palju sümboolset: nende luulelised nimed ja nende iseloomud on tihedas sidemes loodusega, aastaegadega. Kogu väline situatsioon, kõnelused, hellitlusedki on suurepä-

rases kooskõlas kogu ümbrusega, ja just see haruldane kooskõla, kontsentratsioon tõstab ja süvendab iga kohtamise tundelist ja meeleolulist kogueffekti. „Metsaneid“, „Gasell“, „Toomeõis“, „Tõmmu neiu“, „Pihlakkobar“, „Annasilm“, „Elulõng“ jt. — need nimed iseloomustavad niihästi nende tunde- ja temperamendilaadi kui ka suhet pühkeva või närtsiva loodusega, kuuma või jaheda aastaajaga. Nad on kõik naiselikud ja hellad, kuid kõige inimlikum ja õrnem neist kõigist on kahtlemata „Elulõng“. Nad kõik andsid end täielikult Olavile, ei midagi mõtlemata, ei midagi nõudmata, enese arvates igavesti, neile oli Olavi kõik ja nemad ta kõrval ei midagi. Üks ainult oli — Külliki, kes astus üheväärsena Olavi kõrvale, kelles oli nagu Olaviski seda, mis kõrgem harilikust, kes oli uhke ning tugev ja kelles oli nagu sama sargariverd. Loomulikult võis ainult tema olla see, kellega sõlmib end Olavi hilisem elu.

Romaani teine pool — probleemi lahendus — asetab kirjani-kule hoopis raskemad nõuded. Psühholoogiliselt usutavaks teha Olavi pöördumine on tõepoolest harukordne ülesanne, mis väiksemalgi väärtusel võib ebaõnnestuda, kusjuures vääratamisvõimalusi esineb igal sammul. Aga kuigi autor siin on imestamisväärt põhjalik, leidlik ja taktiline, ei suuda ta lugejat ometi täiel määral veenda. — Selle osa peatükid ei ole kaugeltki üheväärsed. Esiplaanile tuleb Linnankoski kui moralist. Rütm muutub raskepärasemaks, mõtted tihenevad, psühholoogilis-eetiline analüüs kerkib esirinda, stiil muutub eepilisemaks.

Murrang Olavis saab alguse juba esimesist kokkupuuteist Küllikiga. Hilisemad seiklused teeb ta kaasa veel poole südamega, ta pole enam see muretu seikleja nagu varemalt, on alanud võitlused, vastuolud, kannatused. Küllikit ei suuda ta unustada, aastate pärast tuleb ta tagasi selle juurde, et siduda oma saatust. Kuid päris kannatused seisavad alles ees. „Mõrsjakamber“, „Elulõngad“, „Salapärane pitsar“, „Usuretk“, „Lõpuarve“ kajastavad selle sisevõitluse peamomente. Siin on mõtteid mehe ja naise erisugusest puhtusnõudest, kus autori sümpaatia kahtluseta on naise pool. Siin antakse psühholoogiliselt peen käsitus endiste seiklusihade ja elamuste alateadlikust ärkvelolekust ja „uneskäämisest“ nende mõjul. Siin arendatakse huvitavat probleemi, et kõik sündmused ja teod märgivad inimest pitserina ja järgivad talle nägemata varjuna ning üllatavad teda ootamatult, kus ta iganes viibiks. Otse liigutav on tundehaige „Elulõnga“ kiri Olavile — vahest parimaid kohti romaanis. Edasi kujutatakse psühholoogilise veenvusega, kuid armastus Olavisse surub selle jooned lapse näole teisest mehest. Pihlakmari tuleb usuretkele — südameilt ütleva oma kibedust ja oma üha põlevat armastust. Kõik need sündmused teevad Olavile selgeks põhjuste ja tagajärgede bilansi ja mõiste vastutusest oma tegude ja elu eest. Lõpuks usaldab ta kõik oma üha kuhjuvad kannatused naisele, kes hoolitsuse ja hellusega asub ta hinge ravitsema. Ja kui lõpuks sünnib igatsetud laps ja kui ta elutöö — sooharimine — on saanud alguse, siis on ta täielikult muutunud uueks, kõlbliseks inimeseks.

See eetiline ideaal, millele lastakse Olavi jõuda, on püstitatud väga selgejooneliselt, ta tee sinna on tähistatud alalise süvendatud põhjendamisega, see sünnib lugeja kaasaelamisel. Ei kuski umbmäära ega midagi põhjendamatu. Kuid pööre Olavis on ometi liiga järsk, et seda lõpuni usutavaks teha, ja nii ei suuda ka

autori paremadki põhjendused täielikult veenda. Oleneb autori käsitlusviisist, et peakangelane tundub osalt nagu tehtud ja mõistusega loodud kujuna. V. Tarkiainen ütleb Linnankoskist: „L. oli haruldaselt energiline, aktiivne loomus. Olevad olud ei rahuldanud teda. Ta tahtis tõusta ise ja tõusule aidata teisi. Sellest tema kunsti ja kogu ta elutöö tahtlikkus, sihilikkus: selle vägev tegudeks-kohustav paatos ja suuri aateid tähistav püüd, mis siiski alati ei leia kunstiliselt vaoshoitud väljendusvormi.“ Just seda tahtlikkust ja sihilikkust on käesolevaski teoses rohkesti. Ta peab teatavale ettekavatsetud eetilisele lahendusele jõudma, oma ideaalinimesele, asetab aga selle eesmärgi liiga kaugele ega suuda siis kõigile suurejoonelisile pingutusile vaatamata seda täies ulatuses saavutada.

Nii selle teose psühholoogiline ja ideoloogiline külg. Siiski, kõige enam küsitavaid kohti leidub teose stiilis, esitusviisist. Siin on haruldasel määral stiilide segu. On segi palanguline ja lennutav romantika igapäevasema realismiga, siin on osaliselt muinasjutuvõtteidki ja rohkesti sümbolismist, koguni kompositsiooniliselt, on personifikatsioonid äärmiselt antropomorfismini. Siin kõnelevad mitte ainult puud ja lilled, vaid peegel, kööginõud, reheaken pöörab oma musta silma, kirves, kaevuämber, tuuleratas, võti ja muud esemed on kaastegeled, mis peavad aitama tegevust edasi, lisama detaile, süvendama meeletu. Kohati on need stiililisad tulnud teosele kasuks. Kuid üldiselt asub lugeja nagu ebakindlal pinnal, ei saavutu ühtlast elamust, vaid üks stiililaad hajutab teise. On igatahes haruldane julgus autorist ja annab jällegi tunnistust ta võimeist, ka niisugusest stiilisegust luua ühtepidav teos. Üldiselt aga võib Linnankoski stiilist öelda, et see on mehine ja värske, lainetav ja laulev.

Linnankoski tugevus näib olevat ta eepilises, realistlikus jutustusannis. Sündmused liituvad sündmusiga loomulikult ja tegevuse areng on kaasakiskuvalt hoogus, dramaatiline. Parim näide sellest on „Koselaskuja“. Ta tegelased ja nende looduslik tagasein, samuti üksiksitatsioonid on haruldaselt selgesti nähtud, kindlapiirdelised, plastilised, mis tõestab autori kunstnikulise nägemuse selgust, ta meelekujutuse meeldivat jõurikkust ja värskest. Ometi on ilmne, et Linnankoskil ei olnud tugevat loovat fantaasiat; tal õnnestus suurepäraselt ainult seal, kus käsitles elustvõetud isikuid ja pilti (nii iseäranis „Pagulastes“), vastasel korral jäid ta tegelased kuidagi konstrueeritud skeemideks (nii „Igaveses võitluses“ jm.).

Märkisin juba teose iseloomustavaks omaduseks selle (ja see on pea kõigi ta teoste omaduseks) kaksikjaotuse, mis on tingitud kogu L. toodangut punase niidina läbivast aatest — inimese ideaal on enesevõitmine, oma tahte painutamine heade eluideaalide teenistusse. Sellele etteseadud eesmärgile rühib autor haruldase sirgjoonelisusega, eksimata ühelegi kõrvalteele, jutustamata midagi jutustuse enese pärast, vaid suundudes visalt ja püsivalt otse idee teostuse lõpp-punkti.

Soome arvustus (nii V. Söderhjelm, Tarkiainen, Kallio j.t.) on osutanud ses teoses tunduvald mõjustusi S. Lagerlöfilt „Gösta Berlingi“ näol, samuti on sisujoonte, eriti aga meeletulist ja tundelaadi ühtlust konstateeritud teise rootsi jutustaja Pelle Molini teostega. Kahtlemata pole ka Knut Hamsun mõjumata jäänud teose esimese poole üldisse loodussuhtumisse. Kuid sellele

vaatamata on kõnealune romaan nii ideelt, kompositsioonilt kui stiililt täitsa iseseisev ja samal ajal soome kirjanduses paremaid ja representeerivamaid teoseid.

„Laul tulipunases lilled“ löi ilmudes hiilgavalt läbi ja saavutas peagi kuulsuse kaugelt üle kodumaa piiride. Soomes on ta ilmunud juba 15 trüki. 1919. a. oli ta tõlgitud kaheksasse euroopa keelde.

Eestis on käesolev tõlge juba kolmas. Esimesed tõlked ilmusid 1906 — üks A. Johanson'i, teine A. Prantsu poolt, esmalt ajalehe joonealuses, hiljemini eriraamatuna, ja on müügil juba ammu kadunud.

Ei ole vist huvituseta kuulda, kuidas tol ajal seda täiesti moraalse suunaga teost meil arvustati, teda otse kõlblusvastaseks ja sopakirjanduseks temheldati. Annan sõna J. Jõgeverile, kes kirjutas 1907 „E. Kirjanduses“:

„Soomes Don Juaniks“ nimetaksime meie seda juttu, kui meie suure inglase hauarahu rikkuda ei kardaks. Linnankoski on katsumud proosas midagi Byroni sarnemata laulu sarnast ära teha, aga nagu iga järelaimamine, on ka see katse vähe õnnestanud. Byroni kõrgest mõttelennust, sellest, mis Byroni töösid suureks teeb, ei leia meie Linnankoski jutus üieti mitte midagi. Ka Puschkin oli Byroni järelaimaja omas Eugen Oneginis, siiski on Puschkin Byroni mõttest vähemalt osaltki aru saanud, sellest, et inimesed isikud peavad olema, mitte lambakari. Linnankoski on ainult Don Juani enese laenanud ja teda Soomes naisterahvaid petma pannud, muud ka mitte midagi. Ka naisterahvaid on Byronilt laenatud, osalt üksikuid sündmusigi (näit. haremi lugu). Linnankoskil on jutustamise andi. Kui ta rohkem oma jalale saab, siis võib temast ehk Soomes asja saada.“ — Jutu tõlkimist seletab arvustaja asjaoluga, et „et Eestis rasvaste lugemispalade peale kaunis maiaid oldakse, nimelt kui nendes selle kõrval midagi tõsisemat ei leidu.“ — Säärane barbaarne seisukohavõtte tundub otse imestamapanevana. Aga ka Soomes ajas see teos kitsarinnalised moralistid marru, sest ei taibatud autori küllaltki silmatorkavat kõlblist ideed. Võib ka olla, et Jõgeveri hinnangut osaliselt põhjustas halb tõlge ja väljaanne (Jõgever keneleb A. Johanson'i tõlke puhul: „nii nurjatumat keelt, trükki ja paberit ei ole meile palju silma puutunud“). See tõlge on oma stiililt tõepoolest õige labane ja ebakirjanduslik.

Mis puutub käesolevasse tõlkesse, siis võib sellega olla rahul. Iseäranis teose esimene pool — see, mida võiks nimetada „ülem-lauluks armastusele“, see lüüriline ja õrn pool — on olnud tõlkijale nähtavasti isiklikult lähike ja siin on tõlge omandanud sellise diskreetsuse, hapruse ja peenuse, mis paiguti tundub originaaligi ületavat. Igatahes on tõlkijal head stiilimaitset, diskreetsust ja sisseelamisvõimet teosesse. On päris rahuldavalt tabatud teose rütm, ta stiililine ning meeleoluline värving. See pole kaugeltki säärane maitsetu kirvetöö, nagu sagedasti meie tõlked. On küll kohti, kus tahaks öelda ehk teisiti, aga see on ju loomulik, et samade sõnade ja sõnakomplekside tundelised ja meeleolulised sisud on eri-isikuile erivarjundilised, et ei ole kõigil inimestel mõistelis-tundelised assotsiatsioonid kaugeltki ühesugused. Teisal on aga tõlkes jälle kohti, mis otse üllatavad, sest on öeldud paremini, kui võis oodatagi. Silmapaistvalt head tundusid kahekõned teose esimeses pooles. Seevastu tunduvad realistlikud,

jõurikkad kohad tõlkes liiga naiselik-pehmed ja üldse ei vasta teose teine pool, mis läheb juba hoopis raskemas ja mehelikumas tempos ja stiiliski, nähtavasti enam tõlkija hingelaadile ja on otse tunduvalt nõrgem. Eriti ei rahulda parvemeeste kõneluste tõlkimine, kuhu oleks vaja olnud tüsedamat rahvakeelt. — Ka soomepärasuste suhtes on üldiselt tabatud parajat määra: ei taakista arusaamist, säilib originaali rütmi ja jätab teosele ometi ta soomelise aroomi, mis iseäranis väärtuslik. Et teose esimene pool on nagu laul proosas, rütmiline, kerge ja lüüriline, siis õigustab seegi mõnikord-tarvitatud vabamat sõnade järjekorda.

Kõige enam on eksimisi tõlke mõistelise täpsuse vastu. Toon neid juhulises järjestuses: 'sõnul seletamatut' (10) ('sanomaton-tonta'); 'pihlajanterttu' on tõeliselt 'pihlakakobar', mitte 'pihlakamari' (44 jj.); ei saa leppida, kui s. 'ikävä' tõlgitakse sõnaga 'igav' (45), nagu sagedasti mujalgi (47 j. t.), sest 'ikävä' tähendab ka 'igatseda, igatsetav, ebameeldiv, vähehuvitav, kurb, halb, kahju' jne.; 'kuis' (45) pro 'kuna' ja kogu see lause pole täppis; 'seda' (45) pro 'pärist, hiljem' ('sitten'); 'siis' (45) pro 'kohe' ('heti'); 'enam' (45) pro 'sugugi, vähematki' ('yhtään'); 'näod' (46) pro 'palged' ('kasvot'); seletamata' (46) pro 'ütlemata' ('sanomattoman'); 'kukla tagant' (47) pro 'kaelast'; 'räuskava lumesõjaga' (48) 'räiskyväällä lumisodalla' ei ole õige, parem 'müriseva' v. m. s.; 'hämmastanult' (48) pro 'häbenedes, segaduses'; 'siin nad oleks' (49) pro 'siin nad on'; 'nii see mulle anti' (49) pro 'nii et sedasi see mulle anti'; 'see on nii aus ja heatahtlik nägu' (50) ('se on niin rehellisen ja hyvän näköinen') pro 'ausa ja heatahtliku näoga'; 'üha mälestab' (50) pro 'mäletab'; võõras meile on 'heinarahvas' (88) pro 'heinalised' ('heinäväki'); 'piipud:st' (88) pro 'piibunosudest' ('piipunnysistä'); ülepea ei näi tõlkija tundvat hästi rahvakeelt: nii 'muinaslugu' (89) pro 'muinasjutt', 'muulane Jeruusalemmas' (89), 'see pole vaid muinaslugu' pro 'ei ole see ühti mõni muinasjutt' ('mikään tarina') j. t. on puhtkirjakeelselt tõlgitud; 'tolle' (89) pro 'säl' ('tuossa'); 'täitis uudishimulikult kuulates piipusid' (89) pro 'uuesti' ('uudelleen'); 'vaan jotainhan niidenkin pitää kätistä, mitenkäs ne muuten saisivat aikansa kulumaan' tõlgitakse lihtsate parvemeeste suust päris kabinetikirjanduslikult: 'Millestki peaksid nad vestlema, et aeg rutemini mööduks' (89) — see on igatahes stiili rikkumine; 'pane, poiss, suitsud suhu' (!, 90) pro 'poiss, suu kinni' või 'pea suu' v. m. s. ('Panepas, poika, kuolaimet suuhusi'); 'väärahtasid' (90) õigem siis juba 'värehtasid'; õige puudulik on tõlkida 'Eihän se taida olla leikkiä sekään, kukin tuntee vaan oman kohtansa', 'Pole see naljaasi siis, kui tunned seda oma pea kohal' (92) pro 'Ega ole jah seegi naljaasi, eks igauks tunne (seda) omast käest'; 'kui' (94) pro 'kuna'; 'sellasest kõnelisest' (95) pro 'sinu niisugustest kõnedest'; 'mälestada' (95) pro 'mäletada'; 'sügavaks ja mõistmatuks' (104) pigem 'sügavaks ja mõistatamatuks' või 'mõistatuslikuks' ('niin syväksi ja tutkimattomaksi'); 'sest seda pole mu rändurimürgistus veel olnud' (119) on väga õnnetu tõlge lausele 'sillä sitä arvolausetta ei minun kulkijankirjoissani vielä ollut'; 'Jes siiski' (126, 127), milleks jätta tõlkesse sõnu, millest ei tõlkija ega lugeja aru ei saa ('Jes sentään'); 'vihaselt' (127) pro 'ägedalt'; 'olen nüüd oma koselt laskunud ja oma rännaku rännanud' (145) pro 'oma kosed laskunud ja rännakud rännanud', mis vastab täp-

salt ja on ühtlasi kindlakujuline süntaktiline väljend; 'nähdäkseni' ei ole 'nähes' (145), vaid 'et näha', samuti 'saattaakseni' mitte 'saates' (145), vaid 'et saata'; 'kaaslast' (146) pigemini 'sõpra' ('toveria'); 'mille ots ei paista' (146) pro 'mille lõppu ei ole näha' ('jonka päättä ei näy'); 'kas või aastate pärast' (146) pro 'kas või mägede takka' ('vaikka vuorien takaa'); kas teadlikult või hooletusest sissejätud soome sõna on 'seljasauna' (184) pro 'peapesu, keretäie, nahatäie'; 'Me arvame teinekord teda vihkavtki, aga me ei põlga teda' (187) — halb lause, mõte pole selge, kas vihkamise ja põlgamise vastusead? — pro 'me arvame mõnikord, et vihkamegi teda, aga ei me vihka'; 187. lk. lõpus on veel teinegi mõttese gadus; 'läheb hästi' (194) pro 'oled terve' ('voit hyvin'); 'et ma ei või olla Sinuta enam lühikest aegagi' (197) s. 'voi tulla ilman Sinua missään aikaan' — on lubamatult hooletu tõlge; 'hakkas harakas räuskama' (195) pro 'kädistama' ('räkättää'); 'midagi' (195) pro 'mõni' ('joku'); 'on ju täiesti' (195) pro 'tõsi küll, küll' ('on tosin'); 'kui mina end nendega' (196) pro 'kui mina nendega teda' ('kun minä niillä häntä'), — kogu lause mõte on pööratud pahupidi; 'tundeline sisetunne' (197) pigem 'valvas südametunnistus'; 'suudlen teda silmadega Sinu poolt, Sinust mõeldes' (198) pro 'suudlen teda silmadega Sinu poolt, Sind omas mõttes' ('... sinua ajatuksissani'); 'Asemalle hän oli lähettänyt erään hevostmiehen tärkeälle asialle' — 'Hobusemehe oli ta saatnud tähtsa asja pärast vaksali' (198) — pandagu tähele, kuis seegi lause on varjundeilt hoopis erinev originaalist; nii peetagu näit. silmas sõna 'asemalle' lause alul ja 'erään hevostmiehen'; ei saa ometi sääraseidki ebatäpsusi heaks kiita; 'millegi pärast' (198) pro 'samuti' ('niinikään'); 'liniku' (199) pro 'rätiku' ('liinan'); 'Küllikki valget rätikut' (199) pro 'Küllikit valges villases rätikus' ('Kyllikkiä valkoisine villahuivineen'); 'hiljem' (200) pro 'õhtu poole'; 'ei käse sisse' (200) pro 'ei palu' ('ei käse sisään'); 'ei näinud' (200) pro 'ei märganud' ('ei huomannut').

Nagu neist mõnelt leheküljelt juhtumisi võetud näiteist selgub, on tõlkes päris tõsiseidki ja andeksandmatuid komistusi, ja et seegi tõlge üldiselt mõistelisist ebavastavusist otse kubiseb. Puudused põhjenevad sagedasti keele mitteküllaldasel oskusel, mõnikord aga lihtsalt hooletusel, kus antakse sõnale kõlaline, mitte mõisteline vaste ('aikaan' — 'aegagi', 'illemmälle' — 'hiljem' j. t.) või loetakse sõna valesti ('vuorien' asemel 'vuosien' j. t.) j.m.s. Sõnu siin üksikult esitades ei paista vahest iga kord silma mõistelise pretsisiooni tarvilikkus, mis pidevas lausekontaktis aga õige tundub. Suurel enamikul juhtudest on kohaldase vaste leidmine väga kerge, vajab ainult enam hoolt, võimalikult rikkalikku sõnavara ja praktilist harjumust selle käsitlemisel. Mispärast peavad olema meie tõlked ebatäpsad, kuna meil ometi on käepärast nii leksikaalseid, süntaktilisi, morfoloogilisi kui semasioloogilisi vahendeid nende täpsustamiseks! Iseasi, kui meie keel nii vaene oleks, et suuremat pretsisiooni ei võimaldaks. — Käesoleva raamatu tõlkijal näib kõige enam puudus olevat rahvakeelsest sõnavarast ja süntaksist. — Tõlke puudused oleksid asjatundliku kontrolli puhul kergesti olnud kõrvaldatavad, mis oleks tõlke sellestki küljest muutnud laitmatuks.

Tõlkes hakkasid silma mõned puhtkeelisedki vead (mõnele süntaktilisele puudusele juhtisin juba eespool tähelepanu): 'ajades

pärani oma süsimusti silmi' (101), kui algtekstiski seisab 'süsimustat silmäsä'; samuti 'kui ta oma pead tõstis' pro 'peatõstis'; 'juhused' (114) pro 'juhuseid'; 'süleleda' (9, 119) pro 'sülelda'; 'ulatades neiu le mōlemaid käsi ja talutades teda parvele' (84) pro 'mōlemad käed' ja 'ta'; 'kenaid' pro 'kenasid, keni'; 'tõmgetes pinki laua alt välja ja istudes sellele' (153) pro 'pingi'; 'sulgetud' (181) pro 'suletud'; enam kui ühemõtteline on lause 'et teie nahast elajas võib välja karata' (184) pro 'et elajas teie nahast...'; 'vabaid' (200) pro 'vabu'.

„Laul tulipunases lillist“ uues tõlkes on igatahes raamat, mille siiski rahuldustundega võib käest panna.

August Palm.

Hugo Raudsepp: Kohtumõistja Simson, draama neljas vaatuses. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1927.

Esmakordselt ilmus „Kohtumõistja Simson“ „Loomingus“ aastal 1924; draamat eriraamatuna trükki andes on autor tekstis teinud väikesi muudatusi ja lühendusi, mis sisu oluliselt endiseks jäta-
vavad.

Hugo Raudseppa ja tema teisikut Milli Mallikat on ikka huvitanud naine ja jumal, — esimest ehk rohkem jumal, teist rohkem naine. Naine ja jumal on peateguriteks ka draamas „Kohtumõistja Simson“, kus autori tõekspidamised nii naist kui jumalat puutuvais küsimusis kaalukaima ja kokkuvõttelikema väljenduse leiavad.

Juba draama ekspositsioon osatab nii naise- kui jumalaküsimust; esimest Simsoni naistepere, teist vana Manoa ning poisikese Saingari ja Anati, Jehu ning Manoa kõneluste kaudu. Simsoni enda lavale ilmudes kerkib alul esikohale jällegi naisteküsimus, mis aga juba esimese vaatuse lõpul suubub jumalaküsimusse. — „Simson ei saa elada Simsoni elu, kuni on Jehoova!“

Teise vaatuse sissejuhatuses jätkub Simsoni naistesse-suhtumise iseloomustus; vana Manoa toob esile uuesti jumalaprobleemi, mida veelgi süvendab etteaste Anatiga; lühike kõnelus Delilaga on paljutootavaks kõrvalekallutuseks naiseküsimuse juurde; kuid lõpeb ka teine vaatus jumalaprobleemi käsitlesega, Simsoni kaalutelles, kas „olla kelm või olla — Jumal!“

Kolmas vaatus toob Simsoni suure võitluse oma jumalaga kohtumõistmisstseenis, mis lõpeb Simsoni uhke veendumusega, et tema on võitnud jumala; et jumal — kui teda üldse on — tohib edasi elada ainult Simsoni armust.

Neljas vaatus algab kõnelustega, millest huvitavaim ja Simsoni iseloomustavaim on pikk kahekõne Manoaga. — siin väljenduvad veel kord ja senisest täpsamalt Simsoni mõtted naisest ning jumalast; järgnevas stseenis Simsoni ja Delila vahel arenevad ja tihenevad draama mõlemad motiivid, et lõppeda selitava finaaliga viimises pildis, kus Simson leiab uue käsitlese naisest ning armastusest ja alistunult tagasi pöördub oma jumala juurde: „Ah, nii hoolatu ja muretu on inimesel olla, kui jumal on taevas, kes kõige eest hoolitseb ja kelle peale veeretad oma koorma...“

Huvitavaim ja sisukaim on draamas kahtlematult peakuju Simson; teised — ka võrdlemisi tähtsad tegelased — on ikkagi ainult seks olemas, et Simsoni kuju aidata igakülgselt piiritella, et lasta peategelast hingeliselt tilgatumaks väljenduda. Nii Simsoni, lügnaised Sama, Epha ning Nimra ja veevedaja Ehuti tütar

Lea, kellede peegeldub Simsoni naisesse-suhtumise naiivsem külj: nii Simsoni abikaasa ja tema poja Samgari ema Rahel ning Simsoni isa Manoa, kellede manitsusist ja noomitustist kõneleb jumalusemõiste lihtsameelseim pale. Nii naeruvääriline Anat, kelle veider kaju ilma enese tahtmata saab tõukejõuks, mis Simsoni ajab võitlusse jumalaga; nii armastuseinnust vahvustatud naine Ruth, kelle üle kohut mõistes Simson põrmu paiskab oma jumala; nii mehelik väepealik Tehu, ülempreester Kiideon ja rahvavanemad Siimeon ning Iisaskar, kes kõik määratud mitmekülgselt selgitama Simsoni sisemist suhtumist draama kahesse põhiprobleemi. Oluliselt tähtsamaks tegelaseks Simsoni kõrval on vilistitar Delila: tugevam dünaamiline tegur draamas, kuna teised tegelased — peale Anat-Ruthi — esinevad dramaatilise arengu suhtes rohkem staatiliste jõududena.

Nii vähe-palju siiski kui ongi tähtsust kõrvaltegelastel üksikult ja iseeneses, ei saa tunnustamata jätta, et igäihes neist on midagi erilaadilist, isikupärast ja terviklikku. Nii jääb selgejooneline ja kindlailmeline muilje episoodilistest naiskõrvaltegelastest, kellest Sama kehastab Simsonile möödunud armumänge, olles olevikus ainult veel heaks nõuandjaks, kuna Epha teda vaatleb oma tantsudega ja Nimra luuletiste ning muusikaga. Nende puht-aistilist nautingut pakkuvate liignaiste kõrval tundub veevedaja tütre Lea armastuses südamlikku poolehoiet, vaikset loobumust ja nukrat suurmeelt: „Olen sinult saanud kuhjaga ja ei nõua midagi... Suudle mind veel kord, Simson; see on kõik, mis palun. Siis lähen meie lapse hauale ja viin sinult tervitusi!“

Liignaisi ning Simsoni suhtumist pealiskaudseisse naistesselelusesse iseloomustavais stseenes — eriti teise vaatuse algusstseenis — omandab kindlad piirjooned ka Raheli süngelt-aväärne kaju. Kui Simson teise vaatuse alul Raheli tähelepanu juhib sellele, kuidas teda liignaised „püüavad lõbustada“, tema „puhketundi mõnustada“, ja nagu mõnituseks küsib: „On minu emandil ka mõni meelelahutus Simsoni jaoks?“, siis kõlab Raheli vastus ereda dissonantsina: „Mina kannan sinu muresid; oled kerge neid oma õlult libistama! Palun su eest Jumalat, et su vaim jälle selguks ja helguks, et mõtleksid maa ja rahva peale, kes võõras ikkes ägab.“ Raheli tõsist etteheidet mitte mõista tahtes vastab Simson pilkavalt: „Laulda sa ei oska, mängida sa ei mõista, sü tantsu aeg on möödunud — mis jääb siis muud üle kui Jumalat paluda!“ Seepeale sõnab Rahel hoiatades: „Ära suurusta, Simson! Ma seisn sellega, kes mäed valmistab ja tuult loob, kes merevett kutsuh ja valab selle maa peale, kes puhub koidu suureks ja pöörab päeva pimedaks ööks — Jehoova on ta nimi. Ta annab ka sulle kord teada oma — mõtte.“ Simsoni mitmekesiste naiste seas on Rahel ainus naine-kaaslane, naine-eluseltsiline ja -sõber; ainus, kes ei näe Simsonis mitte kehalist ilu ega lihalist meeldivust, vaid armastab tema vaimu ja kannatab ta vaimlise languse all. Rahelile on Simson kõige pealt rahvajuht, jumala käskude täitja; kohuse-tundest ja truudusest Simsoni ja jumala vastu on Rahel karm ja sünge. Simson mõistab seda alles siis, kui tal enam võimalust pole tänada: nägijana ei näinud Simson Raheli armastust, alles pimedana mõistab ta seda: „Mu silmad on mind ikka seganud sind nägemast. Alles nüüd, kus ma nad kaotanud, näen siind, nagu sa oled — vaprana, tugevana, truuna.“

Jehoova nimel ennustas Rahel Simsonile langust, mille ta võtab teenitud karistusena; oma armastuse ja Iisraeli tuleviku nimel palub ta Jehoovalt Simsonile andestust: „Ei ma keela oma silmavett jooksmast ööd ja päevad, ei pea mu silmatera vait seisma, kuni andestad Simsoni, kuni Iisraeli uuesti üles tõstad ja panned ta enese auks valitsema paganate üle.“ Sest tähtsam veel kui Simsoni surelik isik on Rahelile — Samgari emale — rahvasigavesti kestev sugukond. Nagu ta naiste ülesannet ja kohust näeb laste sünnitamises ning kasvatamises sugukonna tuleviku nimel, nii armastab ta Simsoniski kõige pealt rahvajuhti, rahva aitajat ja rahva tuleviku määrajat: Raheli — vapra, tugeva ja truu abikaasa — jõud juurdub usus jumalasse ja Simsonis kehastuvasse tulevikku. Simsonit armastades armastab Rahel jumalat, Iisraeli ja võib-olla viimses joones alles Simsonit ennast; kuid selles ongi Raheli armastuse jõud, et see juurdub kiindumuses jumalasse ja rahvasse.

Ruthi armastus seevastu piirdub kiindumusega Simsonisse kui mehesse; sellest lihalisest kiindumusest ammutab Ruth jõudu minna kas või jumalasalgamiseni Simsoni nimel. Ruthi armastus on suurem kui tema usk jumalasse; Simsoniga koos elada või surra — see on Ruthile enam kui uskuda jumalasse: Ruthile pole ardeid kõrgemal Simsoni armastusest. Ruthi andumus on maise armastuse ülim aste: „Ei ole Jehoovat! Ei ole Jumalat!... Jehoova on surnud: Simson on Jehoova surnuks lõõnud!“

Draama naistegelastest keerukaima ja varjundirikkama kuju loob autor Delilas. Alul ei tea me Delilast muud, kui et ta Simsonit kirglikult vihkab kui oma rahva, oma perekonna ja sugupoole vaenlast. Nagu Raheli armastus juurdub usus Jehoovasse, nii saab Delila viha jõudu usust Daagonisse. Kuid naine on vihas sageli nõrgem kui armastuses — ja naise viha on mõnikord sillaks, mis viib armastuseni. Delila tuleb Simsoni majja, et aidata teda hävitada; ent Delila on naine ja naisena tundeline: Ta heldib Simsoni silmadest, mis „suured ja puhtad kui lapsel“; nende selgete ja siniste silmade pärast on Delilal kahju Simsonist, keda ta valmistub toimetama vaenlaste kätte. Tundub viimaks, et ta on isegi enam kui kahju: „Kui nad su silmi puutuvad — siis armastan sind!“ ütleb Delila. Ja kui ta näeb Simsoni tõesti silmitu olevat, haarab teda kaastundest ja õudusest tekkiv, ekstaasini ulatuv hingeline andumus. Delila, kes tuli Simsoni majja vihamõttega, lahkub sealt „seletatud naeratusega“: „Simsoni silmadega südames“. Ei saa möönmata jätta, et Delila lahkumisstseen, kuigi luuleliselt ilus, on literaarseim kogu draamas: rohkem ilus ja liigutav kui usutav ning tõepärane. Aga kunstitoote tõepärane pole iga kord reaalelu tõepärane!...

Raudsepa draamas on õieti vähe välist tegevust: dramaatiline areng toimub peamiselt Simsoni siseilmas, väljapoole projitseerudes kõneluste ning mõtiskluste kaudu. Simsoni mõtiskluste lähtekohaks on Iisraeli sünk jumal ja vilistitar Delila. Draama alul näeme Simsonit tüdinuna olemast valju ja nõudliku Jehoova tööriistaks; tüdinuna olemast tuima ja rõõmutu rahva valitsejaks. „Elu on hele väljaspool Iisraeli“, — Simson ihkab heledamat elu. „Iisraeli Jumal on ikka sünk ning tusane“, — lahkest, sinisilmalisest jumalast unistab Simson: jumalast, kes „rõõmsas meeles loob, mis talle meeldib“. Iisraeli naised on igapäevased, — Simsonit

veetleb võõras ning seletamatu Delila, kellest ei saa võib-olla „kunagi tänapäeva, aga temas kiusab tuhat hommet ja ülehomet“. Simson on Raudsepa käsitlusel vägimees-luuletaja, vägimees-unistaja: vägimehena näeme teda vaevalt, — peamiselt luuletajana, elu- ja ilujanuse unistajana: „Armastan kõike, mis võõras ja tundmatu. Armastan, kui homme on teisiti kui täna, kui ülehomisel on uued kingid saus...“ Simsoni-luuletajat võib mäng — suur mäng, kus palju võib kaalule panna, mäng tugeva vastasega. Kohtumõistmisstseenis mängib ta jumalaga, kaalule pannes au ning elu; viimse vaatuse stseenis Delilaga mängib ta naisega, enast ja Iisraeli vabadust kaalule pannes. Mida kõrgem mäng, mida peadpõõritavam risk, seda suuremana ning tugevamana tunneb end Simson: „Olla vägimees ja mitte võidelda, tõugata Jumal ta troonilt ja mitte ise asemele ronida, tuua oma kotta naine, kelle järele rinnus kisendab iga verepiisk, ja teda mitte puutada, panna oma pea äraandja sülle, selle asemel et teda tappa ja ära naerda, — kes saaks sellega toime peale Simsoni?...“ Simson peab seda kõike kangelaslikuks; alles alandatuna ja pimedana mõistab ta, kui väiksel kergemeelsel ja lapsikul-tühisel on olnud tema mängud: „Kaks väetit inimlast mängisid, aga nende mängukannid olid suured ja kardetavad. Väiksed lapsed ei tohi mängida suurte asjadega, need teevad haiget...“ Ja: „Võib enesega täita kogu maailma — mõneks viivuks. Ent inimene ei suuda valvata päevi ja öid. Simson tabati, kui ta väsis olemast kõige kõrgem...“

Sisulise mõtterikkuse kõrval on „Kohtumõistja Simson“ väljendusviisilt vaimukamaid teoseid eesti kirjanduses, — on ju Hugo Raudsepp eesti vaimukamaid kirjanikke. Kahju, et ta endale viimasel ajal on valinud võrdlemisi kergekaalulisi ja paiguti labasevõitu ülesandeid, — tema võimiselt oleme õigustatud ootama ainult väärtuslikku ja meisterlikku.

M. Sillaots.

Hella Vuolijoki: Udutagused. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1927. II trükk.

Udutagused sugemed eesti kirjanduses on õige kaaluvad. Meie ilukirjandus — kui peaksime teda rahva hingeelu peegliks — on tugevasti pessimistliku põhitooniga, melanhooliaga läbi imibunud. Võib leida dekadendi hingeelu sümptomeid. Painajalikkus, süngus ei ole alati žest ega poseerimine, vaid sõltub tõesti hingeelu põhijuurtest.

Maaelu realistlikud kujutajad pole andnud kunagi heleda põhitooniga, päikeseküflaseid pilte. Ent alati tabab trööstitu, valus tunne, vaadeldes meie realistliku kirjanduse kunstiliselt paremat galeriid.

„Udutaguste“ esimene trükk ilmus umbes 13 aasta eest. Tooniandjad meie tumedameelses kirjanduses põlnud tol ajal veel ilmunud. Nii et jutustust ei saa kuidagi pidada epigooni vaimusünnituseks.

Ka tolleaegne arvustus suhtus raamatusse enam-vähem heatahtlikult. Estetism kirjanduses, mis sel ajal oma esimesi õisi ajas, oli suutnud juba mõndagi arvustajat tüüdata. Ja sellepärast oli „Udutagused“ tol ajal omaette üsna maitsev karbonaad — oma aine ja realistliku käsitlusviisi poolest.

Tänapäev aga oleme saanud maitsta kunstiliselt paremat proosat. Oleme harjunud artistliku stiiliga, mehisema ja varjun-dirikkama väljendusega. „Udutaguste“ stiili puisus ning kohmakus ja psühholoogia kergus jätkaksid tänapäeva lugeja rahuldama. Protokolliline kuivus ja sülthabras sentimentaalsus — mõlemad võib leida raamatust.

Kuid kirjanduse-ideelises liikumises pakuvad „Udutagused“ teatavat huvi.

Jõukate peremeeste suguvõsa langust hakkasid käsitlema uusrealistid, eesotsas Kivikas kümmekond aastaid tagasi. Kuid peab märkima, et Hella Vuolijoki on ses asjas oma sõna varemalt öelnud. Juba enne maailmasõja algust on ta tähele pannud degeneratsiooni sümptomeid suurtalunikkude kihis.

Valgemäe Villem ja Kivika Saare Peet või Kitzbergi „Neetud talu“ peremees — kõigi nende ja nende perekondade vahel võib tõmmata rõppjooni. Suur ning vana talu — seisab kui tamm, aga oksad kuivavad ja purunevad, tuul kannab nad mööda maailma laiali. Just Valgemäe Villemi laste saatuses, ta vahekorras nendega, ta enda saatuses peitub sarnasus meie uue külarealismis toodetega, mis käsitlevad meie pärisperemeeste elu.

Seal on ka huvitavaid tüüpe, näiteks Valgemäe Villemi kooliõpetajast poeg, saamatu ja unistaja, sooverelik mees, kelles nii mitu eesti tõe joont. Samuti lihanikust poeg, prohvetlikult ette nähtud tõusik. Ja veel teisi.

Siiski läbituntud raamat, kuigi vormitu, ja seepärast saab kaasa tunda Valgemäe perekonna saatusele, saab kaasa tunda veel tänapäev „Udutagustele“ kirjandusliku sisetundega.

Imar Reiman.

J. Vorms: Punased leegid. Kaks. Saaremaa juttu. Noor-Eesti kirjastus Tartus. 247 lk.

Kirjandusliku uustulnuka J. Vorms'i raamat „Punased leegid“ sisaldab kaks pikemat juttu. „Kevadised vood“, mida alapeal-kirjas nimetatakse jutustuseks 1905.—1906. a. sündmusist Saaremaal, ja „Punased leegid“ — jutustus sõjapäevilt.

Nii siis ennustavad pealkirjad sõja- ja revolutsiooninovel- velle, mis viimasel ajal moodis. Tähtsamad seesuguseist on Rumori „Mürgine vili“ ja Kivika „Punane ja valge“. Sellelaadiline kirjandus on minu arvates laiemate hulkade poolt tunnustatud, sest käsitleb põnevaid ja sündmusrikkaid aegu lähedast minevikust. Aine ja sisu pärast võetakse kätte säärane raamat.

Sõda ja revolutsiooni kujutavad kirjanikud on enamikus ideemehed, kes vihkavad sõda ja kuulutavad inimsust. Sageli on nad oma teostes küll väga objektiivsed, kuid ometi tunned näilise objektiivsuse taga inimesarmastuse hõõgumist.

Ka J. Vorms, kes püüab olla võimalikult objektiivne ja täp- pis faktide edasiandmisel, tuues usutavuse lõplikuks kinnitamiseks ette koguni katkeid kaasaegsete memuaaridest ja protokollidest, ei saa hoiduda põlguse avaldamisest inimeste tapjatele. Sündmus- tesse süvenenud kogu hingega, näeb ta jõledust nii 1905. a. kui ka Saaremaa mässu sündmuses. Ta on alla kirjutanud sellele usu- tunnustusele, mis ühine kõigile humaanseile kirjanikele — inimsus.

Osutub, et J. Vormsi on ajanud kirjutama tung — valgustada tamedaid ajaloolisi silmapilke saarlaste ajaloos. Inspiratsioon on tekkinud juba töötades teose kallal — et valada lüürilist ekstrakti neisse kompositsioonikehvadesse novellidesse.

Ta on tarvitanud vanu, tuttavaid külaajutu faabulaid — lihtlabaseid armastuse-vahekordi külatüdrukute ning -poiste vahel ja asetanud selle ajaloolistesse raamidesse. Ja nii on tekkinud 274 lk. loetavat proosat, mis vormilt tihti lõtv ning ebaühtlane, sisuult ometi huvitav ning haarav, eriti mis puutub viimasesse jutustusse.

Mõlemate juttude peategelastel Arturil ja Sandril on palju ühiseid jooni. Mõlemad on taluperemehe pojad, kuid meelsuselt pahempoolsed, „punased“. Osalt teadlikult, osalt avantüüri-ihast aetuna satuvad nad mässupöörisesse. Mõlemil on armuvahekorrad kahe naisega. Igatahes on noore mässumehe tüüp autorile väga meeldinud, ja ta pidi kordama.

Tüüpide psühholoogiat on puudutatud pinna pealt. Analüüs ei ole J. Vormsi asi. Ta tahab kirjeldada mässu ja selleks on pannud liikuma inimesed. Kuid ka mässu hingeelu ei käsitle ta sügavamalt. Viimane jääb talle ikkagi ainult nähtuseks, mida vaja kirjeldada. Ja just nimelt kirjeldada, sest vastavaid mässu-meeleolule, lugejaid haaravaid pilte ei suuda ta luua. Novellis „Punased leegid“, mis on üldiselt värskem ja kunstiliselt vererikkam, suudab ta kohati luua siiski mõne meelde-sööbiva pildi; näiteks Saksa okupatsioonivägede tuleku kirjeldus, mõned pildid õhtusest talutarest, kohtamised Liinaga jne.

Loodust aga on autor näinud. Lühikesed, napid loodusekirjeldused, enamasti õige lihtsad, kuid nad võtuvad sageli meid umbes nii kui noor lihtne maatüdruk. Voorus on see, et nad on alati asjalikud ega ole kunagi hakatud loodust kirjeldades juttu tegema oma „ülevoolavaist tundmusist“. Siin täiesti juhuslik osund.

„Rühapäeva varahommikune päike puistas kastesse jahe-dusse soojust ja ilu. Arud ja aasad aurasid. Merel virvendas säravat hõbedat. Toomingapöösastel koplis olid kastesed valged õied kui pühalikust valguse särast ümbritsetud...“

Selles lihtsas kirjelduses pole ekstravagantseid võrdlusi ega metafooride akrobaatikat, vaid lihtsaid läbituntud jooni pühapäeva hommikust maal.

J. Vorms on kujunemata, alles kõikuv and. Ta langeb paiguti kuivusse, külmusse, otse pedantsesse protokollimisse ja siis järsku sügav andumine ainele.

Eks ole näiteks järgneva osundi puhul autor temperamendiga armunud ainesse?

„Vaheajal oli saabunud õhtu. Tänav oli valgustatud elektrituledega, ja langevad laiad, lopsakad lumehelbed paistsid tulevalguses kui lugematud valged liblikad, kelle läbipaistvatele tiibadele puistatud hiilgavat kulla- ja hõbetolmu. Need liblikad lendlesid risti ja põiki, kattes musta, kivist tänavat, laotades vanade ajalooliste majade teravatele katustele puhtad, värskestest lõhnavad linad...“

Autor satub, siiski üsna harva, maotusse lüüritsemisse. Sageli on ta lignemas sentimentaalsusele, kuid siiski katkestab järsku ja läheb edasi sündmustiku arendamisele. Ja ses järsus katkestamises on tusedust, mehisust.

Peategelaste karakteri ja hingeelu kujutamisel on ta tarvitanud nüri sulge. Luige Sander on amorfse karakteriga isik. Osalt tuleb ta meelde Peet Vallaku romaanist „Hulgas“ kirjniku lemmiktegelast Mattias Viilartit, kes laseb end juhtida saatusest, alateadliku tungi mõjul satub terroristide kilda ning nii viisi muutub mässu „tumedaks jõuks“. Kuid Vallak näitab käärinisi selle inimese hingeelus, põhjendab ta elu ja tegevust, kuna J. Vorms jätab selle mitmel juhul tegemata. Kuid ometi annab autor mõista, et Luige Sander on täiesti teadlik oma poliitilisist vaateist. Seda laseb arvata peatükk, milles kirjeldatakse murrangut Sandri vaadetes, viimaste selgumist ja kujunemist. Murrang toimub ühe päevaga. Ta näeb teravat vastuolu rikaste ning vaeste vahel ja see põhjustab temas tormi.

„See kõik liikus Sandri talumehelikus, vähe arenenud, kuid muidu vastuvõtlikus peas, — kas eile kuulnud tuliste lööksõnade kõne mõjul või ka muudelgi põhjustel, selle üle ta ei otsinudki endas vastust.“ Täpsalt samane klassiteadvus on Arturil, novelli „Kevadised vood“ kangelašel, mis aga tundub kuidagi külgepoogituna, liigkasvuna, sest see pole orgaanilises ühenduses ta elukäiguga.

Kõrvaltüübid on sagedasti kunstiliselt vastuvõetavamad. Näiteks vana Luige peremees ja teised talutaadid. Nende saaremurrakulised dialoogid on tihti elevusrikkad. Segavana tundub ainult ajakirjanduslike kōnekāändude puistamine mõnda kohta dialoogi.

Teose peanõrkus on kompositsioonis. Autor pole püüdnud oma väljendamis tungi sugugi piirata. Ta pole otsinud teose valemite. Muutumata kunstilise valemi asemel näeme kogu kirjanduslike võrrandeid, kui tarvitada matemaatilisi termineid. Näiteks pole seost Saaremaa mässu ja Luige Sandri armulugude vahel. Mõni üksik kokkupuutumispunkt — ja mõlemad lood jäävad iseseisvatena ühise pealkirja alla. Kompositsiooni ühtlusest on tingitud ka stiili ebahühtlus, kuigi see pole nii tunduv.

Tahe aga, valgust heita säärasele tumedale punktile meie riigi ajaloo, nagu on seda Saaremaa mäss, on iseenesest tervitatav nähtus. Seal on vähemalt materjale, mis huvi pakuvad ajaloolasele ning selgituse mõttes ka igale lugejale.

Vanameister Kitzberg on sellele raamatule kirjutanud saatesõna. Ta tähendab muu seas: „Vormsi ainete valik on laialdasem kui mõnegi meie kirjaniku oma — peetagu silmas tema jutustusis eesolevas raamatus kuulsast Saaremaa mässust punaseil päevil, millest meie õige vähe teame, ja Saaremaa mässust a. 1905—1906. Minu meelest on Vormsi kunst see päris õige nõndanimeetatud „Heimatkunst“ ja Vorms esimeses reas kodumaakirjanik. Võib küll olla, ma armastan Vormsi seepärast, et meie mõlemate kirjutamisviisis on midagi ühist.“

Tunneme juba lugupeetud vanameistri heatahtlikkust, tema küllrealismi harrastuse kalduvust. Ta ei olnud „raske“ kunsti armastaja ning arvustamise seisukohalt huvitas teda eeskätt sisu.

Kuid Vormsi'il ei maksaks sellepärast shablooni langeda. Tõsi, rahvale-publikule meeldib shabloon. Uus kirjanik, uue sõnaga, ärritab teda, kuid konservatiivsele publikule järeleandmine hukutab sageli kunstniku. „Punastes leekides“ on aga juba enese kordamise tunnuseid.

Kuid siiski on kirjanduslikku Vormsi raamatus.

Ilmar Reiman.

Killud ja dokumendid.

Kuidas August Kitzbergi venna gloobus ja August Weizenbergi kartulivõtmis-masin näitusel auhinnaga krooniti.

Nagu kirjanik August Kitzberg kirjutab oma „Mälestuste“ I jaos suure lugupidamisega oma vanematest, nii sealsamas ka oma vennast Jaanist kui kallimeelsest inimesest, kes olnud tema kasvataja ning juhataja — tema parem sõber.

Kuid siin lubatagu minul lühikesi teateid tuua sellest, kuidas Jaan Kitzberg, kes nüüd juba mõni aasta Karksi surnuaial puhkab, gloobuse valmistas ja selle eest näitusel auhinna sai.

Kui E. M. Schneider Halliste kirikuõpetajaks saanud, esinenud Jaan Kitzberg kui leeritamata noormees tema juures lasteloetusel. Tal olnud õnn hariduslike huvidega kirikuõpetaja tähelepanu võita, kes nähtavasti olnud tema vaimlisest arenemisest ja edasijõudmisest huvitatud. Järgnenud sagedad külastused kirikuõpetaja juurde.

J. Kitzberg oli Abjas Jakob Tülk'ilt (tuttav pärastine tegelane, geomeetria, füüsika j. m. õpperaamatute autor ning ajalehe väljaandja), kes oma sugulase, „Jussi“ kõrtsimehe juures koduseks lasteõpetajaks oli, saksa keeles ja arvatavasti mõnes teiseski aines õpetust saanud. See oli kirikuõpetajal teada. Ta laskis Kitzbergil enda joonistusi jne. näha tuua. Kord teinud ta noormehele ettepaneku, see treigu puust kuul, nii suur kui võimalik.

Sellest saanud gloobus. Pärast teinud ta neid koguni papist. Tartus 1858. või 1859. a. toimepandud näitusel omandanud ta seal esitatud gloobuse eest 5-rublalise auhinna („Ühe vana „tuuletallaja“ noorpõlve mälestused“ I, lk. 45 ja 46).

Tartu näituse aasta-arvus on „Tuuletallaja“ või tema vend veidi eksinud. Sest see korraldati seal järjekorras kolmanda näitusena 1860 (eelmised peeti 1839. ja 1857. a.).

Hilisema näituse kirjelduses, mille „L. Ökon. Sotsieteedi“ sekretär K. Hehn avaldanud ajakirjas „Livl. Jahrbücher d. Landwirthschaft“ (14. köite 2. vihk, lk. 42), juhitakse tähelepanu Jaan Kitz'e¹⁾ poolt Penujast väljapandud gloobusele, „mis vististi esimene omasarnane, kuna tema pinnal leiduvad nimetused on eestistatud“.

* * *

Sama näituse kirjelduses loeme (lk. 38): „Tähelepanu äratas... Erastvere külatisleri A. Weizenbergi kastikene.“ Ja mõni lehekülj edasi: „Erist huyi äratas Erastvere külatisleri Weizenbergi valmistatud ja väljapandud kartulivõtja kui omamaa leidurvaimu produkt. See tööriist oli varustatud viie noasarnase sahaga, mis — veidi nõlvakule tasapinnalisele platile kinnitatud — pidid kartulitel alt kinni haarama ja nad ühes ümbritseva mullaga okkalisele rullile viskama, mis nugade taga veeres. Viimasel oli ülesandeks kartulid mullast eraldada ja maapinnale heita. Selle instrumendi proovimine Raadi mõisa kartulipõllul kujundus nii, et tema tuleviku peale küll ainult vähe lootust võis panna.“

1) „Ühe vana „tuuletallaja“ noorpõlve mälestustes“ I, lk. 44 leidub järgmine ääremärkus: „Sellest näitusest on mele praegune kahesilbiline perekonnanimi (priinimi) pärit, sealt saanud tõuke teise (saksakeelse) silbi juurelisamiseks...“

Auhinnaks sai Weizenberg 25 rubla — summa kõrguse järele ilmselt I B või II liiki kuuluv — motiveerimisega, et see on määratud mingisuguse panusliku kastikese (Chatouille mit eingelegter Arbeit) ja „kartulivõtmis-masina eest, mille idee tunnustamist vääris, ehk temaga töötamine eeskätt küll puuduliseks osutus“. Mainitud auhind oli määratud peamiselt masina täienduskulude katmiseks.

Nende asjade väljapanija külatistler polnud keegi muu kui meie pärasine üldiselt lugupeetud kujur August Weizenberg, kelle tööd nii kodu- kui ka välismaal kunstihindajate poolt kiitvat tunnustust on leidnud. A. W. on meie kultuuriloos hiilgavaks näilteks, kui kaugele inimene võib jõuda väsimata töö ja püüde varal.

•K. E. Sööt.

II/III aruanne F. R. Faehmann'i mälestuse jäädvustamise fondi üle.

I aruande järele (v. „Eesti Arst“ nr. 12 1927, lk. 493) oli kuni 20. XII l. a. sisse tulnud 39 300 mk., välja läinud 4887 mk.; seega *ülejäädki 34 413 mk. = 344 krooni 13 senti*. Kuni l. III s. a. on *saabunud* veel järgmised annetused: Eesti Aleksandri põllutöö-keskkooli juhatuselt (korj. leht nr. 161) 11 kr. 60 senti; Eesti saadikult Londonis dr. phil. O. Kaldalt 13 šillingit = 11 kr. 84 senti; korjanduste Korraldav ja Aukomitee (k. l. nr. 3): Riigivanem 50 krooni; K. Einbund 20 krooni; K. Parts 20 krooni; K. Päts 20 krooni; J. Laidoner 20 krooni; K. E. Sööt 15 krooni; M. Martna 10 krooni; piiskopp J. Kukk 10 krooni; E. Martinson 10 krooni; proua Paldrock 5 krooni, V. Melnik 5 krooni; kokku 185 krooni; Rakvere seminari direktor (k. l. nr. 133) 4 kr. 65 s. (+ 35 s. saatekulud); Audru valla sekretär (korj. l. nr. 38) 9 kr. 46 senti; Läänemaa õpetajateseminar (k. l. nr. 140) 23 krooni; Tartu Eesti Õigusteadlaste Selts (k. l. nr. 85) 23 kr. 50 senti; G. Rosenberg (k. l. nr. 218) 10 kr.; Tallinna Aktsiapank 20 krooni; A. Pranspill 22 krooni 8 senti; Tallinna linna poeglastegümnaasium (k. l. nr. 122) 22 krooni 11 senti; Abja kultuuritehnika-ühisgümnaasium (k. l. nr. 145) 21 krooni 53 senti; hr. J. Sultson Tartust 50 krooni; Tartu tehnikagümnaasium (k. l. nr. 60) 12 krooni 50 senti; Akadeemiline Arstiteaduslik Selts: 18. II s. a. toimepandud kinnise peoõhtu puhaskasust esialgselt 140 krooni (lõpparve senini selgumata); Akadeemil. Arstitead. Selts (k. l. nr. 41) 10 krooni; Tallinna linna Tervishoiu-osakond (k. l. nr. 54) 6 kr. 60 senti; Jaoskonna-artistide Selts (k. l. nr. 81) 16 krooni 59 senti (+ 41 s. saatekulud); Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Helsingist 500 S. mk. = 46 krooni 85 senti; hr. A. Sirp Muhu-Suurvallast (k. l. nr. 12) 5 krooni. Endisega kokku 996 krooni 44 senti. *Valja läinud* on postikuludeks 7 kr. 70 senti. *Ülejäänud 988 krooni 63 senti* on hoiul Tartu I Laenu- ja Hoiu-ühisuses jooksva arvel nr. 681/I. Uusi annetisi võetakse vastu sealsamas kui ka fondi laekahoidjate prof. S. Talviku (Vana Anatoomikum) ja raamatukaupmees J. Raudsepa (Küüni tän. 1) poolt.

Lahkeid annetajaid tänab

1. III 1928.

Korraldav Komitee.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1928.

„Tee ja Tehnika“

end. „Eesti Raudtee“.

Ainuke teedeasjanduse ja tehniline ajakiri Eestis.

Tellimine 1928. a. peale kestab edasi.

„Tee ja Tehnika“ ilmub alates 1928. a. ühendatult Eesti Inseneride Ühingu ajakirjaga kord kuus, vähemalt 24 lehekülge iga number.

„Tee ja Tehnika“ sisus käsitletakse raudtee- ja üldse liikumisala ning uuena üldtehnilisi ja majanduslikke küsimusi erapooletult ja põhjalikult, selgitades neid piltidega ja joonistega.

Peale muu tutvustab ajakiri meie tööstus- ja äri-ringkondi maksamahakkavate raudtee-määruste ja -tariifidega. Uue osana tulevad juurde teated reisivõimaluste üle välismaadele.

„Tee ja Tehnika“ ülesandeks on tutvustada meie praeguse aja tehnilise ja tööstuse saavutistega ning kavadega kui ka praeguse seisukorraga.

„Tee ja Tehnika“ teedeosakonna tegevaks toimetajaks on E. Timma, „E. I. Ü.“ osa tegevaks toimetajaks — dipl. ins. A. Wellner, kuna vastutavaks toimetajaks mõlemate osade eest on E. Grünberg.

„Tee ja Tehnika“ E. I. Ü. osakonna sisu eest kannab hoolt Eesti Inseneride Ühingu toimetuse kolleegium, koosseisus dipl. ins. A. Kink, professor O. Madisson, dipl. ins. O. Reinvaldt, dipl. ins. A. Tedder, teedeins. A. Wellner.

„Tee ja Tehnika“ annab kaasannetena aastatellijatele kaasa: 1) kaks teedeministeeriumi ametlikku reisijuhti-sõiduplaani, 2) kaks tasku-sõiduplaan-tabelit, 3) kaks Nõmme elektrirongide sõiduplaani, 4) raudtee ja postiasjanduse kalender-käsiraamatu ja 5) ühe kolmevärvilise raudteede kaardi, 60×90 sm.

Et ajakirja laiemale hulgale kättesaadavaks teha, oleme ühendatud ajakirja „Tee ja Tehnika“ tellimise hinna mõõduka hoidnud.

„Tee ja Tehnika“ maksab (posti kaudu) ilma kaasanneteta: aastas — 3.60 krooni, 1/2 aastas — 2 kr.; ühes kaasannetega — 5 krooni aastas.

„Tee ja Tehnika“ tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja raudteejaamad.

„Tee ja Tehnika“ talitus ja toimetus asub Tallinnas, Nunne tän. 32, Nõmme elektrirongide ärasõidukoha juures, telefon 192, Balti keskjaamast. Kontor on avatud igal äripäeval kl. 9—15.

Raudteelased, tehnilised ringkonnad, tellige ainukest teedeasjanduse ja tehnilist ajakirja „Tee ja Tehnika“.

K.-Ü. „Eesti Raudtee“.

„Sakala”

on suurim, loetavaim ja mõjurikkaim provintsileht Eestis.

„Sakala“ pühitses 23. märtsil s. a. oma 50-aastast sünnipäeva — juubel, milleni pole jõudnud veel ükski teine provintsileht Eestis.

„Sakala“ ilmub kolm korda nädalas, vähemalt kuuekülgelisena.

„Sakala“ lugejate arv tõuseb 8000-ni.

„Sakala“ valgustab õiglaselt, kokkuvõtlik-asjalikult, kuid sealjuures elavalt kõiki päevaküsimusi.

„Sakala“ toob järjekindlalt pilte ja karikatuure kodu- ja välismaa tähtsamatest päevasündmustest.

„Sakala“ lugejad saavad hinnata kaasandena pildilehe, kokkukõidetava romaanilehe ning poolaasta ja pikema aja tellijad peale selle veel põllutöö-ajakirja „UUS TALU“.

„Sakalas“ kuulutamine on kõige otstarbekohasem ja tagajärjerikkam, sest „SAKALAT“ loetakse meie kodumaa jõukamas nurgas — Viljandi linnas ja -maal — igas perekonnas.

„Sakala“ maksab ainult 60 senti kuus.

„Sakala“ kuulutuste hinnad on: kuulutuskuuljel 4 senti, 1-sel lk. 8 senti; tekstis kuulutuskirjaga 10 senti, tekstis tekstikirjaga 12 senti iga mm ühel veerul.

„Sakala“ tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid.

Tellige „Sakalat“, kuulutage „Sakalas“.